

Hoe graag we het misschien ook willen: we kunnen niet meer terug naar de 'zorgeloze' tijd dat je baan, je relatie, je kinderen en je pensioen het levenspad voor je uittekenden. En kritisch nadenken een luxe-verschijnsel was voor een kleine groep bevoorrechten. Dankzij de digitale revolutie zijn we allemaal, al of niet bewust, volop deelnemer geworden aan een wereldomspannend netwerk, juist ja, het internet. Sluiten we onze ogen daarvoor en leven we door in de kunstmatige zekerheden van weleer? Met politieke leiders die schijngaranties bieden? Of stellen we ons open voor de uitdagingen en mogelijkheden van een decentrale online samenleving, waar we zelf de touwtjes in handen nemen? In *Hoera, het wordt ingewikkeld!* geven ondernemer **Ronald van den Hoff** en journalist **Hans van Willigenburg** in toegankelijke mensentaal hun visie op de vraag hoe de naderende complexiteit niet alleen het hoofd te bieden, maar die reikhalzend, met een glimlach, te verwelkomen. Hun adviezen zijn niet in beton gegoten, maar zorgen er wel voor dat je erop vertrouwt achter de aanstormende complexiteit weer bevrijdende eenvoud te vinden. Zodat je de toekomst goedgehumeurd tegemoet kunt zien. Essentieel leesvoer.

HOERA, HET WORDT INGEWIKKELD!

Omgaan met de complexiteit van morgen

HOERA, HET WORDT INGEWIKKELD!

**Omgaan met de complexiteit
van morgen**

HOERA, HET WORDT INGEWIKKELD!

**Omgaan met de complexiteit
van morgen**

inhoud

ACCEPTEER COMPLEXITEIT	6
<i>... of: hoe je begint met échte keuzes maken</i>	
WEES ALGORITMES DE BAAS	10
<i>... of: hoe datalogica te weerstaan en vernauwing van je blikveld te voorkomen</i>	
CONCENTREER JE KENNIS	16
<i>... of: hoe effectief en relevant te zijn in een overvol communicatielandschap</i>	
VIER DE VERVELING	22
<i>... of: hoe gebrek aan focus je op het spoor zet van originaliteit en reële ervaringen</i>	
STAP NIET IN HET THEATERSTUK	30
<i>... of: hoe alleen een rol 'naast het podium' je laat groeien</i>	
LAAT HET EGO MEER MET RUST	40
<i>... of: hoe je met een realistischer zelfbeeld de wereld en jezelf kunt dienen</i>	
GEBRUIK JE HOOFD ALS VOORNAAMSTE REISLOCATIE	46
<i>... of: hoe slimme reflectie nodeloze stress en milieubelastende mobiliteit voorkomt</i>	

NEEM VROLIJK AFSCHEID VAN HET TRADITIONELE KAPITALISME	54
<i>... of: hoe je met negatief achterom kijken je toekomstkansen verprutst</i>	
LEVER KRITIEK DOOR MET BETERE OPLOSSINGEN TE KOMEN	64
<i>...of: vergeet de strijd om het heilige gelijk</i>	
ONDERSTEUN DE NIEUWE DEMOCRATIE	72
<i>... of: hoe achterhaald het rood kleuren is van een hokje op het stembiljet</i>	
WORD PRESIDENT VAN JE EIGEN DATAREPUBLIEK	86
<i>... of: hoe decentralisatie jou een eigen paleis en eigen machtsmiddelen verschaft</i>	
OMARM DE ROBOTISERING	96
<i>... of: de nog onbekende kunst niet weg te kruipen voor nieuwe vrijheid</i>	
Naschrift	104
Bronnen en literatuur	108
Colofon	110

ACCEPTTEER COMPLEXITEIT

... of: hoe je begint met
échte keuzes maken

Koop deze auto. Stem op deze partij. Volg deze opleiding. Lees deze krant. Kijk naar deze zender. Drink deze koffie. Steun dit goede doel. Kies deze verzekering. Ga naar dit vakantieland. Huur dit appartement. Bezoek deze film. Doe deze cursus. Ga naar dit festival. Download deze app. Bla, bla, bla, bla, bla. Het moderne (digitale) leven in het kapitalisme staat gelijk aan blootstaan aan een voortdurende stroom van boodschappen, die beloven jouw leven te verbeteren. Dat die boodschappen krachtig zijn, onder je huid kruipen en vaak meer van je aandacht opeisen dan je zelf zou willen, is volstrekt logisch. De hoeveelheid kennis, menskracht en raffinement om jou een bepaalde keuze te laten maken, en de boodschap daarvoor zo impactvol mogelijk te laten zijn, is historisch gezien waarschijnlijk nog nooit zo groot geweest. De hoeveelheid mensen die rechtstreeks of zijdelings hun geld verdienen in marketing, pr, reclame en voorlichting is verhoudingsgewijs nog nooit zo groot geweest. En nog altijd groeiende. Los van de vraag wat deze groei ons 'vertelt' over de fase waarin het kapitalisme verkeert – wordt de keuze voor het product belangrijker dan het product zelf? – is de dieper liggende belofte achter alle boodschappen dat je er, althans voor even, niet meer over hoeft na te denken. Als je deze auto kiest, hoef je even niet meer na te denken over de vraag in welke je auto wilt rijden (daar rijd je al in). Als je voor deze krant kiest, hoef je even niet meer na te denken wat de beste krant is (die lees je al). Als je deze app kiest, hoef je even niet meer na te denken over de vraag wat de handigste app is (die gebruik je al). Het gemeenschappelijke element van alle (commerciële) boodschappen is dus dat het geadverteerde product

of de geadverteerde dienst je leven, in ieder geval voor een bepaalde periode, zal 'versimpelen'. Achter elke reclame gaat een belofte van eenvoud schuil, van overzicht, van helderheid, van iets dat tot een oplossing wordt gebracht. Maar hoe realistisch is het dat je met één keuze voor een product of dienst je leven daadwerkelijk zult 'versimpelen'? Behalve het feit dat elk product op zichzelf ook weer aandacht opeist en op een bepaalde manier gekoesterd en onderhouden moet worden, kun je je afvragen waarom je steeds opnieuw vatbaar bent voor de belofte van 'versimpeling'. Stel, bij wijze van gedachte-experiment, dat je zou toegeven en accepteren dat het leven, en zeker het leven nu en verderop in de eenentwintigste eeuw, almaar ingewikkelder wordt, hoeveel druk zou dat niet weghalen om elke dag weer nieuwe keuzes te maken? In te gaan op verleidingen? Headlines te scannen? Je stressniveau op een weinig bevredigende manier te verhogen?

Accepteer daarom – zo luidt ons belangrijkste voorstel in dit boek – dat dingen complex zijn. En nóg complexer zullen worden. Dat er dientengevolge aan de status van 'onwetende' niet te ontkomen valt in een digitale wereld, waar dagelijks een verbijsterende hoeveelheid data en kennis wordt toegevoegd. Waar zowat elk uur een spreekwoordelijke 'nieuwe stoommachine' wordt uitgevonden, die technologisch zo hoogwaardig is dat slechts een handjevol mensen de werking ervan zal bevatten. Het overgrote deel van wat er te weten valt, zul je derhalve niet weten.

Simpel.

Pas als je 'loskomt' van de headlines, van de stroom verleidelijke boodschappen, schep je de noodzakelijke ruimte en helderheid om echte keuzes voor jezelf te maken. En de volgende vraag te beantwoorden: als de grondlijn is dat zaken almaar complexer worden en ik gedoemd ben van steeds meer bijna niets te weten, wat is dan het onderwerp waarbij ik niet geheel machteloos wil toekijken? Waarin ik me dagelijks wil verdiepen? Waarvoor ik bereid ben me open te

stellen voor de complexiteit ervan? Probeer de nieuwste ontwikkelingen bij te houden? Zodat mijn stem, tenminste over dat ene onderwerp, enigszins relevant is?

WEES ALGORITMES DE BAAS

**... of: hoe datalogica te
weerstaan en vernauwing van
je blikveld te voorkomen**

Behalve het feit dat je voortdurend blootstaat aan verleidelijke boodschappen die je leven beloven te 'versimpelen', zijn er ook relatief jonge, machtige en wijdverbreide fenomenen, zoals de app en de bijbehorende algoritmes, die inzake beïnvloeding – of de poging daartoe – nog slagvaardiger zijn. Zij verleiden niet alleen, zij dwingen (of proberen de weg te plaveien om te dwingen). Zodra bedrijven aan de hand van jouw persoonlijke data in de smiezen krijgen waar jouw voorkeuren liggen, welke plekken je bezoekt, welke aankopen je pleegt, hoe je smaak op het gebied van muziek of boeken precies is, en hoe die smaak zich ontwikkelt, worden er apps en algoritmes op jou 'losgelaten'. Nu kunnen wij wel zeggen dat die digitale middelen negatief zijn en, bijvoorbeeld, een vergelijking maken met leeuwen die op je worden 'losgelaten' en je eigenheid aan stukken scheuren, maar de betreffende techbedrijven zullen zo'n vergelijking natuurlijk met kracht verwerpen. Zij zullen bij hoog en bij laag volhouden dat apps en algoritmes precies het omgekeerde doen, namelijk jou 'helpen'. In veel gevallen zullen ze het daar niet eens bij laten. Een fiks aantal techbedrijven durft nog een slag verder te redeneren; zij pretenderen jou niet alleen te 'helpen' (bij het maken van keuzes of het onderhouden van een gezonde leefstijl), maar laten je erin geloven dat hun apps, hun algoritmes, een verbeterde versie van jezelf mogelijk maken. Dus niet (tamelijk onschuldig): het zijn behulpzame steuntjes in de rug. Maar nee, veel drastischer: apps en algoritmes zijn de perfecte leidraad om je 'beste zelf' te worden.

Zoals we het nu formuleren – apps en algoritmes die de weg wijzen naar je 'beste zelf' – klinkt het misschien dermate overdreven dat je er niet in gelooft. Maar als we stapje voor stapje de gedachtegang volgen waarmee de grote bedrijven in Silicon Valley dagelijks aan nieuwe producten werken, en als we het al of niet oprechte idealisme zien waarmee jonge mensen in die bedrijven keihard werken in de veronderstelling hun gebruikers verder te helpen en de wereld fundamenteel beter te maken, kom je al gauw tot de ontdekking dat het helemaal niet zo overdreven is, of, nou ja, misschien wel: maar dat het tegelijkertijd ongelofelijk logisch klinkt. Want wat kan er verkeerd of negatief zijn aan een stappenteller, die jou eraan herinnert dat je vandaag nog, pak 'm beet, 2496 stappen moet zetten om een bepaald basisniveau van beweging en gezondheid te bereiken? Dat is toch heel handig? Zoiets is toch onmiskenbaar in jouw eigen voordeel? Zo word je toch geholpen om zo lang mogelijk fit en gezond te blijven? En helpt deze app de jou gegeven tijd om te kunnen rondlopen op deze aardbol te maximaleren? Kortom, hoe logisch is de conclusie dat de stappenteller jouw vriend is. En misschien wel meer dan dat: jouw nooit verzakende arts of arts-assistent, die bij afwezigheid van een echte arts de moeite neemt om jou in je zij te porren en te fluisteren: 'Nog 2496 stappen vandaag. Dan lig je qua gezondheidsniveau weer op schema.'

Hoe raar is de gedachte dat je een idealistische altruïst bent wanneer je aan zo'n app werkt? En miljoenen niet-bestaande arts-assistenten aan het creëren bent, die mensen gaan helpen hun gezondheid op peil te houden?

Inmiddels zijn er genoeg mensen die inderdaad, bij een waarschuwing van de stappenteller, onmiddellijk naar buiten gaan en een wandeling maken die op zijn minst uit het door de stappenteller aanbevolen aantal stappen bestaat. Enerzijds is een dergelijk iemand dus een willoos 'slachtoffer' van de stappenteller (want gehoorzaamt meteen aan het 'commando'), maar anderzijds oogst diegene ook dikwijls diepe bewondering vanwege de vastberaden-

heid en de discipline het eigen lichaam gezond en fit te houden (hoeveel mensen geven na aanvankelijk enthousiasme zo'n langdurig traject niet op?). Natuurlijk kun je jezelf afvragen of die veronderstelde vastberadenheid en discipline bewonderenswaardige eigenschappen zijn die 'vastzitten' aan degene die de stappenteller gehoorzaamt of dat zijn of haar gedrag niet meer is dan het tijdelijke product van de stappenteller en dat zodra diegene de app zou de-installeren ook die stoere volharding plotsklaps verdwijnt. Het is goed deze vraag te stellen (oog te hebben voor de keerzijde van digitale technologie), maar tegelijkertijd is ze principieel onoplosbaar. Geen wetenschapper heeft ooit het finale woord gesproken in het zogenaamde *nature/nurture*-debat, dat draait om de kwestie: welk gedrag is van jou en 'zit in jezelf' en welk gedrag is het resultaat van de signalen uit je omgeving en 'zit niet in jou'?

Daar kom je niet uit.

Des te opmerkelijker (en wellicht een teken aan de wand) dat flink wat techbedrijven ogenschijnlijk moeiteloos over de complexiteit van deze vraag heen stappen en het wél denken te kunnen oplossen. Nogal wat socialmediaplatforms, waaronder Twitter, pretenderen namelijk dat ze jou op grond van wat jij aan berichten post, en hoe jij reageert op andere berichten (data, dus), beter kennen dan dat jij jezelf kent. Hoe realistisch dan wel absurd is die pretentie? Alsof zij op afstand kunnen zien 'wie jij bent'; wat precies 'bij jou hoort' en 'wat niet bij jou hoort'. Inderdaad, die pretentie is absurd. En sluit aan bij die andere, misschien wel even absurde pretentie: dat techbedrijven niet alleen voortdurend klaarstaan te hulp te schieten, maar ook daadwerkelijk in staat zijn jou je 'beste zelf' te laten worden. Is dit nog idealisme? Of meelijwekkende zelfoverschatting? En naast zelfoverschatting misschien dubieuze veroveringszucht, die vanuit immense kantoren wordt georganiseerd en je vrijheid inperkt? Minder belangrijk dan het antwoord is ons inziens het stellen van de vraag; het bewustzijn dat apps en algoritmes ten diepste dubbelzinnig zijn, gelijktijdig helpen én inperken,

terwijl ze ogenschijnlijk zo onschuldig zijn en extreem makkelijk te bedienen.

Om de gedachten hierover nog wat aan te scherpen twee voorbeelden van inperking, hoe subtiel ook.

Voorbeeld 1: voor een app als Google Maps bestaat er maar één route van A naar B, de kortste. Dus als je op een zonnige dag uit een treinstation komt gelopen en je wilt, vanwege het mooie weer, een omweg maken langs een park of een gracht, 'bestaat' die optie voor Google Maps 'niet'. Voor je het weet 'volg' je de app onder alle omstandigheden, ook als het zonnetje schijnt, en 'berooft' je jezelf van een heerlijk kwartier of halfuur zonnebaden, waar je ongelooflijk veel energie uit kunt halen. (Onthoud je jezelf maar vaak genoeg van dit pleziertje, en de energie die ermee gepaard gaat, dan zou de eerste stap naar een uiteindelijke burn-out zomaar eens gezet kunnen zijn.)

Voorbeeld 2: de hoeveelheid apps en algoritmes die, via actuele of historische lijstjes, hun best doen jou van de leukste muziek, beste boeken, fijnste films en opwindendste optredens op de hoogte te brengen zijn niet aan te slepen, en lijken op het eerste gezicht handige instrumenten om jezelf optimaal te vermaken. Maar hoeveel 'weet' en 'zie' je nog als je dit soort lijstjes leidend laat zijn voor de keuzes die je maakt? Hoe kun je de wereld ooit begrijpen, of beginnen te begrijpen, als je – in sporttermen – alleen de doelpunten consumeert en nooit meer ziet of te weten komt welke combinatie of spelopvatting eraan voorafgaat?

Zonder op enigerlei wijze te suggereren dat apps en hun algoritmes principieel afkeurenswaardig zijn, integendeel, verdient het aanbeveling hun 'ware aard', handig en vrijheidsberovend in vaak gelijke mate, tot je door te laten dringen. Want ook al doen apps en algoritmes nóg zo hun best oprechte interesse voor jouw persoon te veinzen, bijvoorbeeld door vragen te stellen: uiteindelijk zijn ze

niet geïnteresseerd in jouw complexiteit, maar, omgekeerd, in het kunnen vereenvoudigen van jouw persoon tot een patroon (niet zelden bruikbaar voor adverteerders). Met andere woorden: wat zich voordoet als een uitnodiging tot dialoog, tot een geïnteresseerd gesprek, is in werkelijkheid een exercitie om je te versimpelen. En dan hebben we het nog niet eens gehad over het belangrijkste motief van techbedrijven om jou in een patroon te duwen... Geld, natuurlijk! Wie richting derde partijen op grond van door jou geproduceerde berichten of content een patroon van jou kan samenstellen en zodoende kan voorspellen wat je wilt hebben of kopen, of waar je ten diepste naar verlangt, kan geld als water gaan verdienen!

Bewaar dus gezonde afstand tot (commerciële) apps en algoritmes. Zorg dat je door kritisch en terughoudend te zijn 'de baas' over jezelf blijft. Lukt je dat niet? En geef je ze te veel ruimte? Dan dringen ze voor je het weet 'bij je naar binnen', en functioneren ze al snel als een moderne, jachtige klok, die bepaalt wat je wanneer gaat doen. En is het eenmaal zover, dan kom je in een tunnel terecht – een versimpelde, overzichtelijke, maar dwingende werkelijkheid – waarvan chronische uitputting misschien wel het meest logische einde is.

Eenvoud is dus niet altijd gezond. Misschien moet je zeggen: meestal niet.

CONCENTREER JE KENNIS

**... of: hoe effectief en
relevant te zijn in een overvol
communicatielandschap**

Net zoals er dagelijks een eindeloze stroom verleidelijke boodschappen op je afkomt, is er de voortdurende verleiding deel te nemen aan allerlei gesprekken en discussies, digitaal of van aangezicht tot aangezicht. Door je daar grotendeels aan te onttrekken met het argument dat 'het onderwerp complex is' of dat je er, sorry, 'te weinig van afweet', zul je jezelf niet snel populair maken. Vrienden, familie of collega's willen graag een signaal van je ontvangen dat wat zij belangrijk vinden door jou ook belangrijk wordt gevonden. Het gaat er voor hen in eerste instantie niet om dat ze het eens zijn met wat je eventueel naar voren brengt, maar dat je, door iets te zeggen, te kennen geeft dat je, net als zij, over een bepaald onderwerp hebt nagedacht. Op die manier krijgen ze bevestiging dat zij daarin niet alleen zijn. Eigenlijk is deze functie, het wederzijds bevestigen dat je ergens over hebt nagedacht, kortom, de sociale dimensie van een gesprek (het opheffen van elkaars eenzaamheid), de kern van bijna elke vrijwillige conversatie. Belangrijker dan de inhoud of de uitkomst is, voor de deelnemers, dát je het gesprek voert of gevoerd hebt. Het scheidt onderlinge warmte, ook al ben je het nóg zo met elkaar oneens!

Is dit erg? Dat veel gesprekken vooral over onderlinge warmte gaan in plaats van inhoud? En dat je er dus niet per se wijzer van wordt? Moet je ze daarom beschouwen als tijdsverspilling?

Het antwoord is: nee, geen tijdsverspilling. Gesprekken en discussies kunnen heel leerzaam en vermakelijk zijn, en ja, ook warm, en

elk mens heeft behoefte aan warmte. Warmte geeft energie. Zin om door te gaan met waar je mee bezig bent. Wél is het buitengewoon nuttig om je bewust te zijn van het scherpe onderscheid tussen verschillende soorten gesprekken en interacties: de ene is erop gericht de onderlinge band te bevestigen of versterken, de andere op de daadwerkelijke inhoud en het oplossen van een bepaald vraagstuk. Door de opkomst van sociale media en de enorme groei van het aantal mogelijkheden gesprekken te voeren – online kun je compleet 'losgaan' en zolang als je wilt chatten met een onbeperkt aantal personen over de hele wereld – kan het geen kwaad voor jezelf steeds na te gaan wat voor soort gesprek je nu eigenlijk voert. Waar gaat het precies om? Wat levert het je op?

Maar, toegegeven, ook op het vlak van het herkennen en kunnen benoemen van het soort gesprek dat je voert, heeft de online samenteving dingen ingewikkelder gemaakt. Nog niet zo lang geleden wilde een politieke partij of een krant jou vertellen 'hoe het zat'. Zij deden, hoe dan ook, hun best om de schijn van objectiviteit hoog te houden en uit te leggen hoe jij het beste over bepaalde zaken kon denken, zodat bepaalde problemen opgelost zouden worden. Politieke partijen en kranten waren, dus, bij uitstek zenders, eenzijdige roepoeters als het ware: vanuit een vaste locatie 'verspreiden zij de waarheid' over het volk, zonder dat het volk iets terug zei, op een handvol ingezonden brieven na. Die eenzijdigheid is voorgoed verleden tijd. Niet alleen de sociale media maar zeker ook de traditionele media, zoals landelijke kranten, willen niets liever dan met hun klanten (lezers) 'in gesprek'. Waar ze jou eerst, vanuit een hermetisch gebouw, voedden met zogenaamd objectieve feiten en analyses, begeven ze zich nu in overdrachtelijke zin op straat, tonen zich van hun meest attractieve kant en willen 'vrienden' met je worden. Met andere woorden: is het lezen van een krant veranderd in een sociale ontmoeting waarbij wederzijds naar warmte wordt gezocht? Of is het nog steeds een functioneel fenomeen dat dagelijkse kennisoverdracht als voornaamste doel heeft? Het antwoord luidt natuurlijk: meer dan ooit lopen deze functies door elkaar heen. (Complexiteit!).

Eenzijds investeren kranten steeds zwaarder in redacties die feiten checken, en er dus op toezien dat wat er in de krant komt feitelijk klopt. Anderzijds organiseert een van onze grootste kwaliteitskranten een luxe boottocht, zodat ze met hun lezers, onder een goed glas wijn, 'in gesprek' raken. Met andere woorden: kranten zijn bezig gelijktijdig hun informatieve én recreatieve functie uit te breiden, naar een hoger plan te tillen. En, om het nog wat ingewikkelder te maken: die functies kunnen elkaar in de weg gaan zitten. In hoeverre zullen feiten die het commercieel goed doen en de sfeer op de luxe boottocht en bij de afdeling Marketing verhogen openlijk ontmaskerd worden door factcheckers van hetzelfde medium, die één kamer bij de marketingmensen vandaan zitten?

Dus als je echt wilt weten 'hoe het zit' (en waarom zou die honger zijn afgenomen?) en daarbij niet afgeleid wilt worden door commerciële pogingen om bij jou zo populair mogelijk te worden, is het misschien veel logischer je in een digitale gemeenschap zonder winstoogmerk te begeven, waarvan de leden over een lange periode bewezen hebben ter zake kundig te zijn dan zomaar een krant open te slaan. Natuurlijk valt nooit uit te sluiten dat ook in een digitale gemeenschap sociale motieven een rol spelen, en er dingen beweerd worden vanuit de wens zich geliefd bij jou te maken, maar het niveau van vertrouwen en betrokkenheid is er doorgaans hoger dan wanneer je zomaar op een krantensite, nieuwsplatform of sociaal medium zit en waarbij je in het duister tast over wie zich nu eigenlijk 'aan de andere kant' bevindt. Een initiatief als @DeCorrespondent heeft zijn sporen al ruim verdiend om een type journalistiek *digital style* op poten te zetten, waarbij individuele journalisten op vaste dossiers aanspreekbaar zijn en er sprake is van wederzijdse kennisverrijking tussen schrijvers en respondenten. Deze tak van sport wordt ook wel 'oplossingsgerichte journalistiek' genoemd, en is dus, strikt genomen, niet meer het succes van één hoofdredacteur of één redactie, maar van alle leden gezamenlijk. Kortom, de journalistiek als collectieve denktank.

Wat kun je als nuttige les uit de hiervoor beschreven complexiteit halen? Dat het zoeken naar antwoorden in de online samenleving meer dan ooit een continu proces is. En dat 'de waarheid' als een te lokaliseren schat, die zich ergens bevindt en je derhalve als een trofee aan iedereen kunt laten zien, verder weg is dan ooit.

Is die toegenomen onvindbaarheid van 'de waarheid' vervelend? Onhandig? Ergerlijk? Voor mensen die hechten aan zekerheden is het antwoord misschien drie keer 'ja' (vervelend, onhandig, ergerlijk), maar als je naar de ontwikkeling van de online samenleving kijkt en naar de explosief groeiende datastromen, kun je bijna niet anders concluderen dan dat 'de waarheid' moeilijker dan ooit vindbaar is en deze ook niet meer op een vaste plek bivakkeert: elk moment kunnen nieuwe data nieuw licht werpen op 'de waarheid'.

Wil je in deze complexiteit overleven, en je het liefst ook nog prettig en comfortabel voelen, dan is het onvermijdelijk je kennis te concentreren. Voor jezelf te bepalen aangaande welke onderwerpen, welke dossiers, je bij wilt blijven en welke niet. En waarover je dus puur inhoudelijke gesprekken en discussies wilt voeren. En waarover je slechts communiceert om er persoonlijk een goed gevoel aan over te houden.

Hoe scherper je jezelf bewust bent van het verschil tussen de verschillende soorten gesprekken en hun communicatiedoelen, hoe realistischer je verwachtingspatroon over wat een gesprek wel of niet tot stand kan brengen, hoe effectiever je zowel in recreatieve als functionele gesprekken zult zijn. En hoe meer vreugde je eraan beleeft.

Een dergelijk besef van complexiteit maakt communicatie uiteindelijk een stuk minder complex.

VIER DE VERVELING

... of: hoe gebrek aan
focus je op het spoor
zet van originaliteit en
reële ervaringen

Een van de vaakst terugkerende items in de lifestyletijdschriften en krantenbijlagen – zo’n beetje de graadmeters van de tijdgeest – is het jammeren dat de ouderwetse verveling, het verlummelen van je tijd, in de digitale dynamiek van het heden zo onder druk staat. In dergelijke artikelen wordt de verveling, als fenomeen, vaak gepropageerd als iets dat noodzakelijk is, als een niet te missen mogelijkheid om uit te blazen of bij te komen; als een broodnodig rustmoment, kortom, een te omarmen leegte.

Dat de verveling op een positieve manier opnieuw geagendeerd wordt, valt alleen maar te prijzen.

Maar doen we het verschijnsel ‘verveling’ niet tegelijkertijd tekort door het voornamelijk als een pauze te zien? Een soort loze ruimte waarin niets gebeurt? Is verveling niet precies het tegenovergestelde? Het moment waarop het functionele en doelgerichte uitbeeld verdwijnt, de elementen uit je omgeving gaan ‘dwarrelen’ (of in ieder geval niet meer zo duidelijk één enkel dienen) en er dus juist, zonder dat er ‘iets gebeurt’, van alles gebeurt? Is een voorwaarde voor verveling immers niet dat je (tijdelijk) een ernstig gebrek aan focus hebt, zodat niet duidelijk is welke waarneming welke functie heeft? En je überhaupt volledig in het duister tast over wat je nu eigenlijk ziet en wat wel en niet relevant is? Uitgerekend op dergelijke, verwarrende momenten kunnen interessante vragen opborrelen. Waarom zou je jezelf niet toestaan aan die verwarring ten prooi te vallen? En interessante vragen te stellen, aan jezelf of de wereld om je heen?

Zeker nu zinvolle kennis probeert een beslissende voorsprong te nemen op zinloze kennis, en zich via de smartphone steeds gewiekster naar de voorgrond dringt met de belofte dat je daarmee het verschil maakt, dreigt de waarde van zinloze kennis, of van kennis die in ieder geval geen onmiddellijk doel dient, volledig uit beeld te raken. Terwijl juist de niet-functionele kennis te beschouwen is als het onmisbare 'fundament' van creatief denken, van creatieve prestaties. Mocht internet in het prille begin nog als een chaotische grabbelton worden gezien, een vrijplaats voor anarchistische geesten, een eindeloos complex en avontuurlijk oerwoud om doorheen te surfen: inmiddels is het meer op een wereldomspannend, fijn vertakt circuit van snelwegen gaan lijken, die je razendsnel aflevert waar je zijn wilt; snelwegen met geluidswallen, bovendien, waardoor het zicht op de omgeving verder wordt belemmerd. De kans dat je onberekenend ergens afslaat is gereduceerd. Inmiddels is het internet veel meer gaan lijken op een-verlengstuk-van-wie-je-al-bent dan op een-instrument-voor-wie-je-kunt-worden. Het is, kortom, in een hyperefficiënt distributiecentrum van jouw persoonlijke wensen en voorkeuren veranderd. Zowat alles wat je wilt zien of hebben, kun je na een paar clicks hetzij bekijken, hetzij bestellen.

Internet is daarmee een alomtegenwoordige realiteit. Dramatisch gesteld luidt na deze constatering de meest urgente vervolgvraag: laat je jouw keuzes door de egaal glatte snelwegen van dat internet bepalen en maak je zodoende gebruik van de schijneenvoud die internet aan je presenteert? Met andere woorden: 'trek' je voornamelijk dingen 'uit' het internet om je leven ogenschijnlijk te veraangename of te versimpelen? Of 'geef' je juist dingen aan het internet 'terug', met als doel het netwerk 'rijker' te maken? Dat wil zeggen: leg je niet nóg meer van die superegale, digitale snelwegen aan met een reductie van de werkelijkheid als logisch gevolg, maar, integendeel, voeg je zijpaden en afslagen toe? Zodat internet niet alleen groeit in efficiency en snelle oplossingen voor wie aan de Grootste Gemene Deler voldoet, maar ook in dienstbaarheid en mogelijkheden voor hen die juist niet binnen de Grootste Gemene

Deler passen; degenen die de snelheid en denkkraft van internet willen inzetten voor plannen, dromen, vergezichten en experimenten die geen onmiddellijk economisch doel dienen en waarvan nog niet berekend is of ze nuttig en zinvol zijn?

Samengevat: gebruik je het internet alleen Consumptief of ook Creatief? Ook hier geldt dat een scherpe scheidslijn niet te trekken is; bijna iedereen is uiteindelijk op beide manieren online actief. Zoek maar eens een persoon op die online alleen Consumptief gedrag vertoont of alleen maar Creatief gedrag – die vind je niet snel! Zelfs de koopjesjager die elke dag online met gretigheid op zoek gaat naar het restaurant dat op die specifieke dag het voordeligste menu aanbiedt en verlekkerd op de supergoedkope aanbieding van zijn of haar keuze klikt, en dus louter Consumptief bezig lijkt, zal na restaurantbezoek allicht een 'comment' toevoegen over de kwaliteit van het genoten menu of de bediening op het betreffende adres, waardoor zelfs hij of zij iets 'toevoegt' (Creatief!!??) aan het internet.

Om een beeld te krijgen wat er gebeurt als je internet voor het overgrote deel Consumptief gebruikt en je zodoende dreigt, in plaats van een levend mens, langzaam een kopie te worden van de zoekmachine waarop je voor de meest onbenullige keuzes terugvalt, citeren we hier de Russische dichter Kirill Medvedev. In zijn gedicht 'Europa' – een monument tegen dreigende versimpeling – schetst hij een komisch en onthutsend beeld van een team jonge sporters dat in Brest, bij de grens van Wit-Rusland en Polen, volledig hersendood op hun doorreis wacht:

*de kerels naast mij in de bus zijn sportmensen
ze komen uit de provincie*

*ze zijn op weg naar een wedstrijd in milaan,
we wachten op onze beurt bij de douane,
welk land rijden we nu binnen? vraagt er een aan mij
polen, zeg ik hem*

is dat hier dan al schengen of wat?

nee, antwoord ik, nog geen schengen, polen is geen schengen,

*en door welke landen rijden we nog meer? – door duitsland,
oostenrijk,
portugal, hij knikt
ik had ook kunnen zeggen
dat we door griekenland, syrië of ierland rijden,
knikken zou hij
sowieso;
het is een groot sportman;
straks rijden we door ijsland:
dan zien we schapen en rendieren;
en muskusossen;
we zullen kamelen zien;
en pas gevormd ijs –
bergen onverhard
nog niet helemaal gevormd
(zoals men zegt:
nog niet 'uitgekristalliseerd')
maar 100% natuurlijk
jong ijs,
we zullen de alpen zien –
links en rechts van ons,
en dan komen we
op aangename koele plekken
we zullen de ruïnes van thebe zien, de
overblijfselen van het geschifte alexandrië
maar daar gaan we allemaal niet naar kijken
we gaan kijken
naar films
(...)
een Amerikaanse film, die stap voor stap
duidelijk maakt
dat shampoo van head & shoulders het enige middel is
voor de bestrijding van buitenlandse monsters
(aan het einde van de film blijkt dat hij bedacht is
als reclame voor shampoo)*

Wie dit fragment oppervlakkig leest, kan het idee krijgen dat het 'slechts' over jonge, Russische sporters gaat die nog nooit in het buitenland zijn geweest en bovendien vragen stellen (*'is dit hier dan al schengen of wat?'*) die ze met gebruik van Google eenvoudig hadden kunnen oplossen. Maar wie een slag dieper durft te lezen, ziet jonge sporters die door Google en het vertrouwen dat elke kennis binnen enkele seconden online oproepbaar is überhaupt elke interesse hebben verloren in het verwerven van (topografische) kennis. De suggestie van het gedicht is dat ook al zouden ze opzoeken welke landen tot de Schengen-zone behoren, ze dat binnen een paar minuten weer vergeten zouden zijn. Immers: het interesseert ze alleen op het moment dat die kennis een Consumptief doel dient, namelijk: te willen weten hoe snel ze op de plaats van bestemming, de stad waar hun aanstaande sporttoernooi plaatsvindt, zullen zijn. Wat het gedicht zo sterk maakt, is het vreeswekkende beeld dat er een generatie opgroeit die haar informatie niet meer uit de realiteit wenst op te halen (want verwarrend en tijdrovend), maar ervoor kiest zich volledig over te geven aan de media (internet, tv) als primaire informatiebron. De slotpassage van het gedicht – over het shampoomerk Head & Shoulders als bestrijder van 'buitenlandse monsters' – accentueert de verwarring waaraan de sporters ten prooi zijn.

Natuurlijk kun je in het gedicht 'Europa' een zelfgenoegzame egotrip van de wereldwijze dichter zélf lezen, die hoofdschuddend neerkijkt op een jonge generatie slaafse mediaconsumenten. Maar onder de talentvolle handen van deze dichter zien we, als we beter kijken, behalve een tamelijk extreme vorm van onverschilligheid ook een ongekende zwakte de kop opsteken: hoe ideaal zijn deze gedesoriënteerde sporters te misleiden door degenen die 'aan de knoppen zitten'? Verander op Google Maps de naam van een willekeurig land in 'Albanië' en alle sporters zullen denken dat ze door Albanië aan het reizen zijn, aangezien ze geen enkele kennis bezitten van het land, laat staan van het landschap dat bij het land Albanië hoort (hun Consumptieve nieuwsgierigheid beperkt zich tot de interesse of het op hun geplande route ligt). Waarmee hun in feite elk middel uit

handen is geslagen om te controleren of ze door Google Maps wel of niet worden voorgelogen.

Je kunt van mening verschillen of het gedicht 'Europa' een overdrijving is. Of dat het verdacht dicht in de buurt komt van de geesteshouding die de internetgeneratie tegenover de realiteit inneemt, en die te kenschetsen is als: uiteindelijk is de werkelijkheid ook maar gewoon een schermpje, een willekeurige verzameling bits en bytes die je 'weg kunt klikken'. Om deze extreme vorm van desoriëntatie en nonchalance niet de overhand te laten krijgen, tot op het vreeswekkende moment dat het de norm is, is het belangrijk dat overheden zich nadrukkelijk met de architectuur van het internet bemoeien. Dat ze een gezonde balans tussen Consumptief en Creatief gebruik bevorderen. Daarbij niet terugschrikken machtige techbedrijven beperkingen op te leggen door werk te maken van bijvoorbeeld journalistieke spelregels, stevige privacywetgeving en een fatsoenlijk pakket digitale basisrechten. Daar een bijdrage aan leveren, of zelfs maar bij meedenken, is een geweldige bijdrage aan de toekomst!

Wanneer overheden te verlegen of bescheiden opereren jegens techbedrijven zullen deze de vrijgelaten 'ruimte' benutten om hun tentakels nóg verder uit te steken: nóg geraffineerder onze huizen binnensluipen, nóg gretiger op zoek gaan naar onze data waarmee ze nóg preciezer dan voorheen onze verlangens en ingevingen gaan voorspellen en die vervolgens nóg sneller zullen bevredigen en/of beantwoorden. Zodat we voor we het weten levenslang worden 'beziggehouden' zonder er ooit nog achter te zullen komen wat verving is, of wat een zelfstandige gedachte.

Zitten we daarop te wachten? Zijn dat de contouren van onze geestdodende toekomst? (Geen toeval dat op het beroemde World Economic Forum in Davos depressie als een van de grootste gevaren voor de wereldeconomie werd geïdentificeerd.)

De jongste signalen uit de techindustrie, zie CEO Mark Zuckerberg van Facebook, is dat zijzelf – na een reeks schandalen – langzaam maar zeker ook oog beginnen te krijgen voor de keerzijde van hun verdienmodel. En de overheid openlijk aanspreken op hun taak kaders te scheppen, simpel gezegd, te bepalen 'wat wel en niet mag'.

Opdat de techbedrijven bijtijds worden gestopt in hun drang tot het vastleggen van onze persoonlijke data en er, daardoor, ruimte blijft voor burgers om zich, los van algoritmes en hyperintelligente gadgets, naar believen terug te trekken. En zich naar hartenlust te vervelen.

**Verveling als het nieuwe privilege, als
begerenswaardig medicijn.**

STAP NIET IN HET THEATERSTUK

**... of: hoe alleen een
rol 'naast het podium'
je laat groeien**

In het traditionele kapitalisme, waarvan we nu de nadagen meemaken, voeden gevestigde instituten hun burgers op om zich 'verantwoordelijk te gedragen'. Met dat 'verantwoordelijke gedrag' wordt vooral bedoeld – of in ieder geval komt het daar in de praktijk vaak op neer – dat je de verschillende onderdelen van je leven, zoals uitbetaling van je salaris, de financiering van je huis, het opbouwen van je pensioen, om maar een paar eenvoudige dingen te noemen, gaat uitbesteden aan (gevestigde) banken en pensioenfondsen. Als je hier eenmaal voor 'gezwicht' bent, wordt het leven ogenschijnlijk een stuk makkelijker. Met een vast inkomen, een planmatige aflossing van je hypotheek en de zekerheid dat je niet aan de bedelstaf raakt wanneer je een bepaalde leeftijd zult bereiken, kun je, althans daar lijkt het op, rustig gaan ademhalen. De vraag luidt natuurlijk: is dat ook werkelijk zo? Zegt het feit dat veel Nederlanders in officiële enquêtes hun leven een ruime voldoende geven iets over de daadwerkelijke zekerheid van hun bestaan en het geluk dat ze mogen ervaren? Of zegt het iets over hun vermogen hun ogen te sluiten voor de instabiliteit van ons economische stelsel? En voor de prijs die elders op de planeet voor hun rust, hun comfort, wordt betaald? Je hoeft immers niet heel diep in dossiers te duiken om te weten dat de moraal van die zekerheid verschaffende banken en pensioenfondsen (wapenhandel, fossiele industrie) op zijn minst op gespannen voet staat met de toekomst van onze planeet.

In dit verband is het natuurlijk veelzeggend dat uit de officiële welzijnsrapporten (in Nederland verzorgd door het Sociaal Cultureel

Planbureau) steeds eenzelfde patroon naar voren komt. Dat patroon laat zien dat mensen, gegeven de welvaart die ze in hun onmiddellijke omgeving zien en ervaren, hun eigen leven steeds een dikke voldoende geven. Maar dat ze als een blad aan een boom omslaan zodra ze vragen krijgen over alles wat zich achter hun eigen schutting, balkonrand of tuinpoort afspeelt. Dan blijkt de overtuiging dat zij het zelf goed hebben, maar dat de wereld om hen heen de verkeerde kant opgaat, heel diep te zitten.

Deze schizofrenie tussen de zichtbaar welvarende buitenwereld en de onzichtbare mechanismen achter die welvaart, is een belangrijke bron van depressiviteit en massale behoefte aan antidepressiva.

Zou dit ook verklaren waarom de oorspronkelijke glans van welvaart, van bezit, van rijkdom, in rap tempo aan het afbrokkelen is? En waarom regeringen die louter inzetten op welvaartsgroei steeds minder in staat zijn gevoelens van onbehagen te beteugelen? Immers, de waarneming dat het met jou als individu 'goed gaat', maar dat daar, bijna automatisch, de waarneming aan vastzit dat het in groter verband juist 'slecht gaat' (denk onder meer aan de snel slinkende biodiversiteit), is een permanente schaduw boven het veronderstelde geluk.

Geluk, als geïsoleerde en nagenoeg permanente toestand, lijkt niet alleen een droom uit het verleden, maar is dat misschien ook wel. Zou dan ook geluk bezig zijn te 'ontbinden', complex te worden? En is de ontkenning van die complexiteit wellicht niet de snelste manier om ongelukkig te worden? Ofwel: is het negeren van de werkelijk grote uitdagingen van de mensheid en de 'simpele' vlucht in een deelbelang, een eigen carrière, in essentie niet de oorzaak van veel schizofrenie? Druk je jezelf daarmee niet eigenhandig naar de cynische, zwarte rand, waar je moet bekennen: 'Met mij gaat het goed. Sorry wereld, jij moet maar even wachten...'

Vanuit dit perspectief, zou je kunnen zeggen, begint de ellende zodra je auditie gaat doen voor een rol in dat traditionele kapitalis-

me en organiseer je je eigen 'dood' door te slagen voor de auditie en de aangeboden rol vervolgens te accepteren. Weliswaar heb je dan allerlei kortetermijndoelen (geld, bestaanszekerheid, comfort) ogenschijnlijk veiliggesteld. Je 'speelt mee' in het systeem. Maar tegelijkertijd heb je jezelf daarmee de kans ontnomen diepgaand na te denken over, antwoord te geven op en een wezenlijke bijdrage te leveren aan de oplossing van dilemma's die niet jouw deelbelang vertegenwoordigen, maar de hele planeet aangaan (klimaatvraagstuk, biodiversiteit.)

Je hebt je kans op zingeving als het ware weggegeven.

Natuurlijk zullen de gevestigde instituten bovenstaande redenering, als ze deze lezen, veel te somber en zwartgallig vinden. Zij verzetten zich tegen de observatie dat het traditionele kapitalisme failliet is. Dat het een systeem van vakjes is, dat geen oplossingen meer biedt voor de vragen van de toekomst. En natuurlijk staan zij op dit moment nog sterk. Want dat traditionele kapitalisme kan niet alleen terugkijken op geweldige prestaties in de afgelopen twee eeuwen; ook vandaag de dag levert het nog steeds een wonderbaarlijke output, die journalisten en statistici inspireert tot boeken en publicaties waaruit moet blijken dat het met de mensheid nog nooit zo fantastisch is gegaan. En dat je van alle tijden waarin je geboren had kunnen worden deze tijd uit oogpunt van geluk en levensverwachting toch echt de allerbeste is.

Bovendien, zullen zij zeggen, zijn er toch talloze manieren om binnen de huidige structuur ook een waardevolle bijdrage te leveren aan de toekomst? Leg zonnepanelen op je dak. Koop een elektrische auto. Laat een warmtepomp installeren. Eet geen of minder vlees. Allemaal goede daden, die ogenschijnlijk een positieve invloed hebben richting de toekomst. En je een goed gevoel geven.

Maar dan komen we terug bij het beeld uit het eerste hoofdstuk ('Accepteer complexiteit'), namelijk dat het traditionele kapitalisme

geneigd is complexiteit, als een soort ultieme vijand, steeds uit het zicht van burgers/kiezers/consumenten te houden. En op te delen in overzichtelijke impulsen dan wel beslissingen (veelal het kopen van producten), die de suggestie wekken dat je goed bezig bent en je doen vergeten dat als puntje bij paaltje komt, wanneer je bijvoorbeeld wordt ontslagen en voor onbepaalde tijd geen inkomen meer hebt, je volledig afhankelijk bent van de ketens en structuren waarin dat traditionele kapitalisme zich nog steeds georganiseerd heeft. Voor je het weet ben je een nummer in een uitkeringsfabriek of een herscholingstraject. Zit je formulieren in te vullen met vragen die louter bureaucratische doelen dienen. Of volg je lessen die je geen klap interesseren, maar waarvan je verteld is dat de geleverde kennis je goede kansen gaat bieden op de arbeidsmarkt. Zodat je snel weer 'in een ander vakje' door kan functioneren.

Op dat moment realiseer je jezelf dat je geen volwaardig mens meer bent, of tenminste niet als zodanig gezien wordt. Je bent gedegradeerd tot een nummer, tot een 'vakje' in een systeem. Hoewel het misschien logisch is dat je zoiets niet denkt als je tegen een riant vergoeding de baas van een bank bent, manager op een ministerie of filiaalhouder van een winkelketen (je ego kan prettig 'drijven' op het aanzien en de ruime, financiële vergoeding die dergelijke functies kennelijk nog altijd met zich meebrengen), verschilt je positie in dergelijke, veel comfortabeler situaties niet wezenlijk van de situatie waarin je zojuist ontslagen bent: je zit allebei in hetzelfde theaterstuk, met dezelfde, vastliggende rollen. Ontsnappen is niet mogelijk, of je nu aan de winnende of de verliezende kant staat.

Ziehier de contouren van de 'stille revolutie' zoals die zich de afgelopen jaren in de westerse wereld, en zeker ook in Nederland, heeft voltrokken: een groeiend aantal (vooral jongere) mensen heeft geen zin meer om in te voegen op deze gebaande paden. En wordt zzp'er.

Alvorens we verder ingaan op deze 'stille revolutie' eerst nog even inzoomen op die eigenlijk wel vreemde, misschien zelfs beledigen-

de afkorting, zzp'er (zelfstandige zonder personeel). Gelet op deze naam heeft de samenleving (gevolgd door de overheid) er, al of niet bewust, voor gekozen mensen die hun eigen pad kiezen via de introductie van de term zzp'er te brandmerken met een naam die hun gebrek in de schijnwerpers zet: zzp'ers hebben – o, schande! – geen personeel. Daarin ligt de stilzwijgende beschuldiging besloten dat zzp'ers egotrippers zijn, die maatschappelijk niet of nauwelijks een bijdrage leveren, want 'geen personeel' hebben en dus niet voor andere mensen (willen) zorgen. Deze negatieve benaming (én benadering) lijkt, helaas, symptomatisch voor de manier waarop samenleving en ambtenarij naar deze categorie mensen kijken.

Ten einde de blik op zzp'ers radicaal om te helpen gooien en ze eindelijk te waarderen voor wie ze zijn – steeds meer de creatieve, wendbare, loyale en supergemotiveerde ruggengraat van onze economie – stellen wij nogmaals voor in deze afkorting één 'z' door te strepen en voortaan van zp'ers te spreken: zelfstandig professionals. Deze naam doet zoveel meer recht aan de prestaties en potentie van deze categorie werkenden.

Dus weg met zzp'ers, hallo zp'ers! Afgesproken? (Oké, gaan we weer door met ons verhaal.)

Waar je zou denken dat deze zp'ers, mensen die bewust kiezen voor hun eigen talent en groei, vanwege hun mentale kracht en optimisme omarmd zouden worden, zie je dat de officiële politiek nog altijd zeer onwennig, soms zelfs vijandig, op zp'ers reageert. Het is bijna grappig, of misschien juist wel treurig, om te zien hoeveel vergaderingen en energie er in de gevestigde circuits worden geïnvesteerd om 'beleid' te maken richting zp'ers. Hoewel de bedoelingen in de meeste gevallen goed zullen zijn, valt het op dat er kennelijk iets met zp'ers 'moet' gebeuren. Dat je werk en zingeving zoveel mogelijk in eigen hand wil houden en zelf wilt kiezen van welk netwerk je deel uit wilt maken, wordt gek genoeg niet aangemoedigd, maar zou een 'probleem' zijn. Wat is dan het 'probleem', ben je geneigd

te vragen. Het 'probleem' is, in essentie, dat zp'ers niet passen in het bestaande systeem met de bestaande tussenwandjes. En dat er allerlei 'beleid' wordt gemaakt om ze linksom of rechtsom weer binnenboord te krijgen.

Wanneer gaan we inzien dat een bescheiden zp'er met een zelf gecreëerde waarde binnen zijn of haar eigen netwerk, iemand die niet buitensporig veel verdient maar in alle vrijheid kan werken aan oplossingen die door hem of haar als noodzakelijk dan wel urgent worden ervaren, misschien wel een beter rolmodel voor de toekomst is dan welke politicus ook, die, getooid in pak, omgeven door voorlichters en voorzien van allerlei riante regelingen, om de haverklap in praatprogramma's verschijnt om de miljoenen burgers uit te leggen hoe het verder moet? Wie gelooft nog in dergelijke praathoofden? En in dergelijke theaterstukken? Wie denkt nog werkelijk dat uit bestaande beleidsmolens de oplossingen en verbeteringen tevoorschijn komen waar planeet en mensheid het meeste bij gebaat zijn?

Wanneer je, nog los van het eindeloze geharrewar, alleen al de namen doorspits van de wetten die regering en Tweede Kamer de afgelopen jaren hebben opgetuigd om de arbeidsmarkt op een slimme manier flexibeler te maken, dan weet je hoe laat het is. Eerst had je de door de Raad van State tot drie keer toe afgekeurde wet DBA (Deregulering Beoordeling Arbeidsrelatie). In de schaduw daarvan kreeg je de compleet ineffectieve Wet Werk en Zekerheid. En om het falen van die wet te repareren tuigde een volgende regeringsploeg weer een nieuwe wet op, om precies te zijn de Wet Arbeidsmarkt in Balans (WAB). Conclusie? Om bestaande partijen en belangen tevreden te houden, wordt er eindeloos doorgepolderd en niet, wat veel beter zou zijn, 'vanaf nul' gekeken naar een nieuwe systematiek om arbeidsrelaties, beloning en risico's te herdefiniëren, uitgaand van het gegeven dat zp'ers een steeds meer bepalende en prominente rol in de economie zullen spelen.

Wat zien we ondertussen wél gebeuren? Oude dogma's over voorspelbare loopbanen en sturing van bovenaf blijven eindeloos, als niet te verwijderen spoken, boven het onderwerp 'arbeidsmarkt' zweven. Hierdoor veroordelen politiek en ambtenarij zichzelf tot het produceren van een kluwen aan bureaucratische regels waarbij het échte onderwerp – welke heilige huisjes moeten op de schop om een nieuwe, op de toekomst toegesneden arbeidsmarkt te organiseren? – angstvallig wordt vermeden. Een van die heilige huisjes is natuurlijk dat de wetgever op de arbeidsmarkt niet meer smaken accepteert dan 'werkgever' en 'werknemer': je valt in het ene óf in het andere vakje. Daarop is het hele systeem annex toneelstuk ingericht.

Het theater kent maar twee rollen. En weigert het aantal personages uit te breiden.

Onder het vergeefse rollebollen op dit dossier ligt iets te pruttelen wat je 'dubbele complexiteit' zou kunnen noemen, ofwel, een vruchtbare variant (waarbij je 'vanaf nul' op zoek gaat naar een fundamenteel nieuwe systematiek die de flexibele arbeidsmarkt van de toekomst eerlijk gaat inrichten) en daarnaast een niet-vruchtbare variant (waarbij je om bestaande taboes of gevoeligheden op de arbeidsmarkt heen navigeert en vanuit dat heersende mijnenveld met een woud aan ingewikkelde regels probeert de kool en de geit te sparen). Het behoeft geen betoog dat de diverse kabinetten van de afgelopen periode zich met huid en haar hebben verkocht aan de niet-vruchtbare complexiteit. En dat de politiek daarin, ondanks allerlei mislukkingen, halsstarrig blijft hangen.

Al met al is het moeizame en grotendeels falende wetgevingsproces rond een flexibeler arbeidsmarkt een prachtig voorbeeld van een stelregel, die we ook op andere terreinen graag van toepassing verklaren:

Het wordt pas écht complex als je de complexiteit van een vraagstuk niet, of te laat, erkent.

Deze stelregel geldt niet alleen voor de overheid, maar is evenzeer van toepassing op individueel niveau. Wanneer je de ingewikkeldheid van een bepaald onderwerp of een bepaalde beslissing niet of te weinig tot je laat doordringen (bijvoorbeeld bij het iets te snel zetten van je handtekening onder een document waarin later vervelende clausules blijken te staan), dan wordt het in een later stadium pas écht ingewikkeld. Zo zette de popartiest George Michael ooit een krabbel onder een contract dat hem voor een bepaald aantal albums aan Sony verbond, en was hij vervolgens jaren achtereen in een verbitterde strijd verwickeld om onder dat contract uit te komen.

Het geval George Michael lijkt een voetnoot in de geschiedenis, onbelangrijk dus, maar als je mensen vraagt wat hen afhoudt van noodzakelijke en wenselijke beslissingen, bijvoorbeeld ten aanzien van hun persoonlijke geluk, blijkt niet zelden dat ze in het verleden dingen 'getekend' hebben (een hypotheekovereenkomst bijvoorbeeld), waarvan ze het gevoel hebben dat ze eraan vastzitten. Eenmaal in die situatie wordt het bestaan pas echt complex, want gaat een stukje getekend papier de richting van je leven bepalen. Dat wil niemand. Dat type complexiteit helpt niemand; staat alleen maar in de weg.

De ironie is dat het traditionele kapitalisme met al zijn 'slimme producten', zoals apps (maar ook talloze andere hebbedingetjes), juist alles in het werk stelt om de complexiteit van allerlei issues bij jou vandaan te houden; steeds schijnbaar overzichtelijke keuzes, zoals een hypotheek, presenteert. En zo daadwerkelijk slimme besluiten niet bevordert, maar bemoeilijkt.

Ook dat is een goede reden om met het traditionele kapitalisme te breken: het zadelt je op met het verkeerde soort complexiteit.

LAAT HET EGO MEER MET RUST

**... of: hoe je met een
realistischer zelfbeeld
de wereld en jezelf
kunt dienen**

In de westerse cultuur rust een taboe op tevredenheid. En heerst er een haast maniakale drang om voor jezelf 'doelen te stellen'. Die doelen moeten per definitie iets zijn wat nog niet bereikt is. Sterker nog, hoe verder het doel van je huidige situatie af ligt, hoe ambitieuzer dus in zekere zin het doel, hoe meer waardering en applaus je tegemoet kunt zien. Met andere woorden: hoe groter de afstand tussen 'waar je bent' en 'waar je naartoe wilt', hoe positiever er naar je gekeken wordt. Ambitie is de motor van vernieuwing. En van creatieve oplossingen. Dus op zich is het willen halen van ambitieuze doelen een nuttige prikkel. Het wordt interessant op het moment dat je de vraag gaat stellen of die doelen in de eerste plaats je ego, het positieve gevoel over jezelf, moeten dienen. Of dat die doelen primair gericht zijn op het verbeteren dan wel veraangename van de wereld om je heen. Wat je deftig 'het algemeen belang' zou kunnen noemen.

Op dit punt is er een wereld te winnen.

Hoe vaak worden er geen doelen gesteld die vooral tot doel hebben om het individu of de instantie die ze stelt een goed gevoel over zichzelf te geven? Want niet alleen individuen hebben een ego, ook bedrijven en organisaties hebben iets soortgelijks, al noem je dat dan misschien iets anders, 'imago' bijvoorbeeld, of 'reputatie'. Denk er maar eens rustig over na... Hoe vaak worden er geen besluiten genomen puur en alleen om de eigen importantie, de eigen onmisbaarheid, bevestigd te zien? In onze cultuur is het nog steeds gebruikelijk te denken dat iemand die duizenden mensen 'onder

zich' heeft werken welhaast een belangrijk iemand moet zijn. En als diegene voortdurend bevestigd wordt in het idee dat hij of zij belangrijk is, zal hij of zij dat, vroeger of later, inderdaad gaan geloven. Het is een publiek geheim dat grote fusies tussen bedrijven als belangrijke aanjager hebben dat degenen die besluiten tot de fusie voornamelijk bezig zijn hun eigen reputatie als directeur of manager te verhogen. Volgens de logica dat hoe groter het bedrijf is waarin je een hoge functie bekleedt, hoe groter je belangrijkheid en hoe rianter je salaris. Voeg daarbij het gegeven dat media graag topmanagers en directeuren te spreken krijgen (ook weer om hun eigen reputatie te verhogen), en je begrijpt dat wat er van de buitenkant uitziet als een keurige, legale, juridisch dichtgetimmerde fusie (die wordt verkocht als 'noodzakelijk' of 'een win-win') achter de schermen een orgie van dansende ego's annex hormonen is.

Zullen we dit 'probleem', dat we primair gericht zijn op onze eigen status en onmisbaarheid, ooit zelf, als mensen dus, kunnen oplossen? Er is alle reden om daar sceptisch over te zijn. Beroemde wetenschappers en schrijvers zullen terecht aanvoeren dat de motieven om met volle kracht bepaalde, zeer verstrekkende ambities na te jagen een vloeibare mengeling is van egoïstische en altruïstische motieven, die niet zomaar van elkaar te scheiden zijn. Onlangs nog betoogde schrijver en columnist Arnon Grunberg dat zelfs de broeders en zusters die in verzorgingstehuizen het ogenschijnlijk meest ondankbare (en minst ambitieuze) werk doen, zichzelf daarbij belangeloos lijken op te offeren, toch nog altijd voortgedreven worden door een bepaalde energie die ze van dat ondankbare werk, hetzij van de hulpbehoevenden, hetzij van collega's of management, 'terugkrijgen'. Daarmee benadrukkend dat elke relatie die we als mens aangaan – of dat nu met een persoon is of met een betaalde dan wel vrijwillige activiteit – alleen kan blijven bestaan als er over en weer energie blijft stromen. En we dus naast 'gever' ook altijd 'ontvanger' zijn. Dit zou betekenen dat honderd procent egoïstische of altruïstische daden niet bestaan. En dat het ego niet zomaar weg te denken valt; altijd een rol zal blijven spelen.

Niettemin is er alle reden om te veronderstellen dat het ego in de nabije toekomst een moeilijke tijd tegemoet gaat. Dat mensen, gewild of ongewild, een ander beeld zullen gaan krijgen van hun eigen onmisbaarheid. De belangrijkste reden voor die verandering zal zijn...

Technologie!

De schaaksport kan hierbij dienen als heldere metafoor. Waar schaakgrootmeesters ooit als ondoordringbare breinen werden gepresenteerd, die uit de krochten van hun hersenkwabben op onverklaarbare wijze met geniale zetten tevoorschijn kwamen (en naar hartenlust onaangepast gedrag mochten vertonen vanwege hun uitzonderlijke schaakprestaties), is de heerschappij thans overgenomen door schaakcomputers, waarvan je hoogstens een aan- en uitknop hoeft te bedienen om wereldkampioen te worden. Met andere woorden: het doen van 'verstandige zetten' (wellicht niet alleen in het schaakspel, maar ook in bestuurlijke en/of organisatorische zin) is niet meer het exclusieve domein van de door het ego gestuurde mens, maar van snelle, vooraf geprogrammeerde rekenkunde in een computer.

Kortom: duidelijker dan ooit blijkt dat wij, mensen, vervangbaar zijn.

Natuurlijk geeft het ego zich niet zonder slag of stoot gewonnen. Wie herinnert zich niet de schampere commentaren toen een site als bol.com via slimme software en op grond van klikgedrag uit het verleden voor het eerst de aanschaf van bepaalde boeken begon te 'adviseren'? Met de pretentie dat ze jouw smaak kenden. Hè? Begrepen we dat nu goed? Had bol.com ineens het gore lef om ons, als zelfstandig individu, te gaan vertellen welke boeken we mooi vinden? Was het niet aan onszelf om dat te bepalen? In plaats van aan een site, waar je af en toe een boek bestelde en afrekende? Zoveel jaar later is de weerzin tegen dit type geautomatiseerde klantadviezen al goeddeels achter de horizon verdwenen. We halen

onze schouders erover op. We zijn het al bijna normaal gaan vinden, ongeacht of we de digitale adviezen serieus nemen en opvolgen dan wel fluitend wegklikken.

Als de snelheid waarmee we digitale klantadviezen zijn gaan accepteren ook maar enigszins representatief is voor de vaart waarmee aanvankelijke weerzin omslaat in berusting, of zelfs enthousiasme hier en daar ('handig, die boeksuggesties van BOL!'), lijkt er alle reden om te denken dat het ego, tot op een bepaald punt, bereid is terrein prijs te geven. De wijze waarop we nu al, niet zelden dagelijks, bereid zijn onze muziekkeuze (Spotify), ov-keuze (9292) en etenskeuze (Thuisbezorgd) uit te besteden aan suggesties van apps, rechtvaardigt de observatie dat we ons als mens zonder al te veel omhaal laten inkapselen door software. Dat klinkt negatief. Maar je zou ook kunnen zeggen: op terreinen waar het ego 'ruimte toelaat' (muziek, ov, maaltijd, en wie weet wat nog meer) gaan we een even pragmatische als vruchtbare samenwerking aan met technologie, die ervoor zorgt dat we voortdurend van fijne muziek, vlotlopend vervoer en een lekkere maaltijd kunnen genieten.

Dat de samenwerking tussen mens en technologie verder zal toenemen en dat de mens, daarmee, is begonnen te evolueren tot een soort die zich richting 'minder ego, meer software' beweegt, zal door verstokte liberalen, die het vrije individu tot het uitgangspunt van hun ideologie hebben gemaakt, hoofdschuddend worden gadege-slagen. Puur vanuit de individuele mens bezien en zijn honger naar absolute keuzevrijheid, is dat begrijpelijk. Maar daar zijn op zijn minst twee vragen tegenover te stellen. Ten eerste: hoe vrij is het individu nu werkelijk in het traditionele kapitalisme, zoals we dat eerder in deze verhandeling, als verkerend in zijn nadagen, hebben geschetst? Is dat niet de schijnvrijheid om van vakje naar vakje heen en weer te worden geschoven? Ten tweede: hoe erg is de ontwikkeling van 'minder ego, meer software' als we kijken naar de werkelijke uitdagingen waar we als planeet voor staan, en dan met name naar kwesties als biodiversiteit en het klimaatvraagstuk? Is het voor het

dichterbij brengen van oplossingen op mondiale schaal niet een godsgeschenk wanneer mensen hun (emotionele) ego wat meer opzietten ten faveure van (rationele) technologie?

Zouden overheden en hun bevolkingen niet beide aan effectiviteit en welzijn winnen, als ze zich in de richting van 'minder ego, meer software' bewegen? Denk, bij wijze van experiment, alleen al aan de emoties en de inefficiëntie die met een proces als Brexit gepaard gaan, en hoe volstrekt zinloos al die ruzies en verwickelingen zijn vanuit het mondiale perspectief van het klimaatvraagstuk!

De bekende uitspraak 'ego is een *bitch*' zou in de nabije toekomst wel eens veel meer kunnen worden dan een wanhopige tegeltjeswijsheid om je eigen eigengereidheid in te tomen. In de bredere context van de mondiale uitdagingen waarvoor we staan, zou het simpelweg wel eens een onderkoelde constatering kunnen zijn, waarnaar we makkelijker dan nu geneigd zijn ons te gedragen: bescheidener, minder zelfzuchtig. Met als onmiddellijk voordeel dat we minder tijd en energie kwijt zullen zijn aan schouwspelen als de genoemde Brexit, die je, zeker wat het Britse deel betreft, zonder veel risico als een 'orgie van ego's' kunt kenschetsen.

De politiek als pure vorm van tijdverlies.

GEBRUIK JE HOOFD ALS VOORNAAMSTE REISLOCATIE

**... of: hoe slimme reflectie
nodeloze stress en milieu-
belastende mobiliteit
voorkomt**

Het is goed mogelijk dat we binnen afzienbare tijd op het traditionele kapitalisme zullen terugkijken als een systeem waarin je 'niet fundamenteel hoefde na te denken'. In feite was je levenspad, ongeacht afkomst, vaardigheden en intelligentieniveau, min of meer vooraf getekend. Eerst ging je naar school om een diploma te halen. Daarna sorteerde je via een vervolgopleiding voor op een bepaald beroep. Vervolgens ging je de arbeidsmarkt op om een vaste baan te zoeken. Die vaste baan gaf je dan weer de mogelijkheid een hypotheek af te sluiten en een huis te kopen. En in dat huis stichtte je dan al of niet een gezin. Ook de oude dag leverde geen hoofdbrekens op, want via een afdracht via je vaste baan was je verzekerd van een financieel draaglijk slothoofdstuk. Deze levensroute was vanuit de instituties dermate uitgestippeld en aangekleed met allerlei voordelen, dat de overgrote meerderheid er 'gedachteloos' in meeinging. Het was een soort gezamenlijk speelbord waarop we met z'n allen, gelijk pionnen, dezelfde kant op bewogen, ongeveer met dezelfde snelheid. We werden met zachte hand gedresseerd, en zeggen nu massaal, een tikkeltje gekleurd en nostalgisch, dat 'optimisme' en 'vrijheid' toen hoogtij vierden (was het werkelijk zo mooi?). We zijn doodsbang geworden voor een toekomst die minder houvast biedt.

Immers, we zien met eigen ogen dat deze voorgestane levensroute hard bezig is te verdwijnen.

Ook hier spreekt het weer vanzelf – puur menselijkerwijs – dat we moeilijk afscheid kunnen nemen, in dit geval van de geoliede le-

vensroute. Wat is er fijner en makkelijker dan 'gedachteloos' te kunnen leven, in de wetenschap dat er een pad voor je is uitgezet? En er bij ongeluk of tegenslag automatisch voor je gezorgd wordt? Wie vindt het leuk uit deze droom te ontwaken? En tot het besef te komen dat wat jij al zo lang als een zekerheid hebt beschouwd schijnzekerheid blijkt te zijn? En dat wat jij altijd als veilig zag in feite schijnveiligheid is? Laten we een toegankelijk thema pakken waarbij het traditionele kapitalisme nog krachtig verzet pleegt, hardnekkig vasthoudt aan het speelbord van weleer, maar ondertussen de greep aan het verliezen is: mobiliteit.

Omdat miljoenen mensen 'vastzitten' in de zojuist geschetste levensroute en elke ochtend naar hun kantoren tuffen om het lijntje ervan niet te laten breken – het maandelijks binnenkomende salaris is de voornaamste reden dat het lijntje niet knapt – zien we niet alleen dat de hoeveelheid files toeneemt. We zien tegelijkertijd dat regeringen het kiezersvolk, dat in een dergelijke levensroute gevangen zit, geen strobreed in de weg durft te leggen. Alleen al in Nederland hebben we een jarenlange strijd gezien tussen academici enerzijds en politici anderzijds. De academici rekenen voor dat een spitsheffing onvermijdelijk is om het aantal files te reduceren. Politici verzetten zich daartegen. Op welhaast militante wijze komen zij op voor de 'hardwerkende burger' die 'geen alternatief' zou hebben voor diens dagelijkse slakkentocht naar kantoor. Extra straf via een spitsheffing zou in hun ogen zowat onmenselijk zijn. Ofwel, de politieke klasse hijst de filerijder op de sokkel van het slachtofferschap; hij of zij is een goedwillende zielenpoot die moreel en financieel gesteund moet worden, of op zijn minst ontzien. Terwijl je je ook zou kunnen afvragen: is de filerijder niet in de eerste plaats 'dader'? En zou de politiek haar blik niet moeten verbreden? Dat wil zeggen: waarom nog langer inzoomen op het almaar blijven faciliteren van kuddegedrag en niet eindelijk eens, vanuit een lange-termijnvisie, dat kuddegedrag op zijn minst bevragen of, beter nog, actief ontregelen?

Het vriendelijke antwoord op de warme alliantie tussen politici en filerijders is dat ze allebei in dezelfde levensroute zitten gevangen, elkaar als zodanig 'herkennen' en dus verexcuseren in het niet verder kijken dan hun neus lang is. Ook nu weer staan er allerlei nieuwe snelwegen in Nederland gepland, die uit naam van het verzachten van het leed onder filerijders waardevolle (natuur)gebieden voorgoed om zeep helpen. Of woonwijken opzadelen met geluidschermen of toenemend lawaai. En dat, nota bene, terwijl we uit allerlei rapporten weten dat die nieuwe wegen uiteindelijk de files niet oplossen. Het moedigt alleen maar aan geen al te groot probleem te maken van de afstand tussen je huis en je werkplek, in de wetenschap dat er binnenkort een paar rijbanen bijkomen en de reistijd aldus binnen de perken blijft. Nieuwe snelwegen maken dus niet alleen waardevolle plekken in een dichtbevolkt land als Nederland kapot, maar stimuleren ook nog eens contraproductief gedrag, 'oud denken'. En toch gaan we ermee door. Op de automatische piloot. Omdat de diverse beleidsterreinen traditioneel over verschillende ministeries verkaveld zijn en die ministeries vrijwillig tegen hun eigen schuttinkje aan blijven kijken, luidt de vraag daar niet: moeten er eigenlijk wel wegen bij? Maar: hoeveel wegen moeten erbij? Niet: waarom staan al die miljoenen auto's stil? Maar: wat is een aanvaardbare vertraging om van A naar B te rijden? Niet: waar zijn we in hemelsnaam mee bezig? Maar: wat voor resultaten bij vermindering van files kunnen we boeken voor de volgende verkiezingen?

De honger om onszelf te verdrinken in het neerleggen van steeds weer nieuwe stroken asfalt is, als je er even over nadenkt, verbijsterend.

Het minder vriendelijke antwoord op de voortzetting van de asfaltmanie is dat de politiek, uit eigen belang, graag de bedrijfstak van de wegenbouwers aan het werk houdt, mooi kan geuren met de banen die het oplevert en economische groei op de korte termijn laat prevaleren boven levenskwaliteit op de lange termijn. Opnieuw zien we hier het verschijnsel opduiken dat de complexiteit van

de belangentegenstelling tussen economie en ecologie (planeet), het ingewikkelde labyrint van wel en niet zinnige, noodzakelijk en haalbare maatregelen, bij het publiek 'weg wordt gehouden'. Die complexiteit wordt, boven onze hoofden, neergelegd bij zogenaamde 'klimaattafels', waar nota bene vertegenwoordigers van fossiele bedrijven een grote stem hebben! Nog afgezien van de dubieusheid dat uitgerekend deze bedrijven, bij uitstek vertegenwoordigers van het systeem waar we uit weg proberen te komen, op die manier noodzakelijk klimaatbeleid tegenhouden of vertragen, is er, zeker in politiek opzicht, een nog ernstiger effect: omdat de complexiteit van de afwegingen zorgvuldig buiten het zicht van het publiek wordt gehouden en de overgrote meerderheid dus de kans niet krijgt te begrijpen waarom bepaalde maatregelen wel of niet worden genomen, zien we alleen het bizarre eindresultaat, het niet te bevatten 'eindbeeld'. Namelijk dat het traditionele kapitalisme op volle kracht, en met goedkeuring van de politiek, verder gaat met de zoektocht naar groei (neem Schiphol als iconisch voorbeeld) terwijl op hetzelfde ogenblik, door diezelfde politiek, beleden wordt dat het klimaatvraagstuk de allerhoogste prioriteit heeft.

Wat is een effectiever recept voor populisme dan dat politici structureel aantonen hun eigen beloften en ideeën niet serieus te nemen? Sterker nog: omwille van verkiezingen en electoraal gewin precies het tegenovergestelde doen van wat ze zeggen te doen? Daarbij: hoe kun je kiezers verleiden allerlei dure, klimaatvriendelijke ingrepen in hun huishouden te plegen, terwijl gezichtsbepalende industrieën ongestraft hun CO₂ mogen blijven uitstoten om 'banen' en 'bruto nationaal product' veilig te stellen? Tot hoe ver kan een tong splijten?

Toch zullen we in dit boek niet pleiten voor cynisme, al lijkt dat op grond van bovenstaande analyse meer dan gerechtvaardigd. Het probleem met cynisme is dat je de 'pijn' om de inconsequenties en de hypocrisie van het politieke systeem cultiveert. Met als resultaat dat het politieke systeem jouw stem makkelijk terzijde schuift

als negativisme, als 'niet mee willen doen', en ondertussen net zo inconsequent en hypocriet voort blijft rollen als altijd. En dat jij op jouw beurt blijft hangen in het eigen gelijk, dat er voor jezelf waarschijnlijk best mooi uitziet, maar dat weinigen gaat overtuigen om initiatieven te nemen die het politieke systeem uitdagen.

Zoals eerder aangegeven zal je niet met één beslissing, één aanschaf of één goede daad – dat is precies het kortetermijndenken dat het traditionele kapitalisme levend houdt – een alternatief creëren voor de huidige organisatie der dingen. Zoiets suggereert dat je even wat lef moet tonen, even uit je cocon moet kruipen, om daarna weer tevreden met je beslissing, aanschaf of goede daad achterover te kunnen leunen. Met een dergelijke houding zul je uiteindelijk niets veranderen. Wat nodig is: een structureel veel diepere omgang met de werkelijkheid (waarbij je hypes, vermeende verplichtingen en verwachtingen van buitenaf probeert te negeren), die je toestaat zelf te bepalen wat je belangrijk vindt, wat jij voor elkaar wilt krijgen, waar jij een bijdrage aan wilt leveren. Met als bijna onvermijdelijk gevolg wanneer je dat lef niet toont (en jezelf blijvend 'gevangen zet' in verwachtingen van buitenaf), een kantoorbaan hebben, in de file staan, ver weg van je werk wonen, haastig en vloekend op zoek gaan naar een parkeerplaats en zwetend van de stress uit de auto stappen om een vergadering te halen, kortom, zaken die geen van alle boven aan je lijstje van 'belangrijk' zullen staan, dan één voor één, als je niet uitkijkt, het leeuwendeel van je leven in beslag gaan nemen.

Dus, hoe zorg je dat je leven niet 'volloopt' met stress over onbelangrijke dingen?

Zoals we in onze beschouwing over zp'ers al geconstateerd hebben, zou niet je 'plaats in het systeem' van belang moeten zijn. Maar hetgeen jij kunt en wilt bijdragen aan een bepaald vraagstuk of een bepaalde uitdaging. Of aan de oplossing van een nijpend probleem. Dat eigen verlangen zou leidend moeten zijn. En wanneer je mentaal eenmaal zover bent om je eigen arbeidswensen inderdaad voorop

te stellen, op zoek gaat naar de (digitale) plekken waar uitgerekend die vraagstukken, uitdagingen en problemen die jou interesseren een hoofdrol spelen, is het heel goed mogelijk dat je een netwerk of organisatie vindt waar jouw bijdragen hogelijk gewaardeerd worden. Tegen die tijd is het maar helemaal de vraag of het nog van je gevraagd wordt om per auto elke dag of meerdere keren per week naar punt X te rijden. Voortaan 'ben' je waar jouw netwerk of organisatie jouw bijdragen graag op maat krijgt aangeleverd: hopelijk niet in een lelijk gebouw op een vreemde achterafplek op een industrieterrein, maar online.

Natuurlijk is niet morgen alle noodzaak regelmatig naar een fysiek kantoor te rijden meteen opgeheven. Maar het zou prettig (en verstandig zijn) als gestimuleerd wordt dat mensen thuis of dicht bij huis gaan werken. Dat die keuze de norm wordt. Dan maak je de weg vrij om mensen die bewust een andere keuze maken (wél dagelijks per auto op en neer willen naar hun werkplek) een volkomen logische spitsheffing te laten betalen.

Hoewel het voor oudere generaties misschien lijkt dat je vrijheid inlevert wanneer je je opstelt als dienend 'verlengstuk' van de online economie (steeds veranderende vraag, steeds veranderende behoeften vanuit het netwerk), is het tegelijkertijd, en die kant van de medaille zien veel jongeren, ook een bevrijding. Eigen baas zijn. Geen commando's van een leidinggevende. Maar voortdurend in dialoog met het netwerk waarin je actief bent. Thuis. Of vlak bij huis. Niet langer met een diploma op zak, zogenaamd 'uitgeleerd', naar een tientallen kilometers ver weg gelegen kantoor tuffen waar je ook nog een door anderen gedicteerde logica moet volgen (dubbel ongenoegen!), niet zelden resulterend in frustraties en conflicten. Nee, relaxed, steeds een beetje bijlerend, in je eigen omgeving, je eigen hoofd, 'je ding' doen.

Niet de wereld is de ideale reislocatie, maar je eigen bovenkamer.

NEEM VROLIJK AFSCHEID VAN HET TRADITIONELE KAPITALISME

**... of: hoe je met negatief
achterom kijken je toekomst-
kansen verprutst**

Professor Jan Rotmans heeft de veel geciteerde uitspraak gedaan dat we niet 'in een tijdperk van verandering' leven, maar 'in een verandering van tijdperk'. Hiermee suggereert hij dat we zijn aanbeland in een periode waarin het er niet meer om gaat om bestaande processen, hoe spectaculair soms ook, verder te perfectioneren – denk aan de revolutionaire plannen met ondergrondse tunnelbuizen, die de snelheid van treinen tot vliegtuigniveau zouden kunnen opvoeren –, maar dat die 'verandering van tijdperk', die een stuk ingrijpender is, om een heel nieuwe manier van denken vraagt. Hetgeen zo iets betekent als dat je bereid moet zijn om wat je eerst beschouwde als 'zwart' nu voor 'wit' aan te zien, en vice versa. In veel moderne geschriften wordt die andere manier van denken, de durf om dingen radicaal anders, schijnbaar toekomstgericht te bekijken en daarnaar ook werkelijk te handelen, 'kanteling' genoemd. Zo'n woord gaat heel snel een eigen leven leiden!

Binnen korte tijd waren de congressen, fora en bijeenkomsten waar 'kanteling' centraal stond niet aan te slepen. Op zich is het natuurlijk positief dat mensen interesse tonen voor de 'kanteling'. Elkaar aanmoedigen en inspireren om zaken anders aan te pakken. Hun leven anders in te richten. Zo'n kerngroep van voorlopers, van optimistisch gestemde enthousiastelingen, is voor het daadwerkelijk laten gebeuren van de 'kanteling' zelfs essentieel. Enthousiasme is immers intrinsiek aanstekelijk. Het 'probleem' met deze groep, vanuit de traditionele mediacultuur geredeneerd, is dat ze simpelweg aan de slag gaan. Puur praktijkgericht. Volledig dienstbaar. Vaak extreem lokaal.

En daarom 'niet interessant' zijn voor de media, die prestige ontleenen aan kijkcijfers en bezoekersaantallen waarvan niet kleine initiatieven en goedwillende ondernemers en vrijwilligers de aanjagers zijn, maar mensen 'op hoog niveau', in bedrijven, op ministeries (in de onvermijdelijke vakjes! hun rollen in het theater!), die met elkaar ruziemaken over de vraag welke kant het op moet. Dat is lekker voer voor journalisten. Dat scoort. Dat trekt aandacht.

De verleiding om de 'kanteling' te bespoedigen door bewust te gaan polariseren, de contrasten tussen de 'oude wereld' en de 'nieuwe wereld' uit te vergroten (met 'de nieuwe wereld' als het ideale toekomstbeeld) is dan ook levensgroot. In dit boek annex betoog ontkomen wij er zelf ook niet aan om in te zoomen op de falende aspecten van wat we het traditionele kapitalisme hebben gedoopt. Het is een eeuwenoude, retorische techniek: de werkelijkheid inkrimpen tot twee scenario's en die beide scenario's vervolgens als diametraal tegengesteld te presenteren, de ene goed, de andere slecht. Om zo de suggestie van een overzichtelijke keuze te creëren. Hetgeen rechtstreeks tegen een van onze centrale gedachten – 'accepteer complexiteit' – in zou gaan.

Door te polariseren, met een vooropgezet doel contrasten te creëren, bedien je, kortom, het 'frame' van de commerciële media.

Daarom proberen we dat negativisme (deze retoriek), al of niet succesvol, tot een minimum te beperken. Want als het nu ergens niet om zou moeten gaan, is dat het afkatten van het traditionele kapitalisme. Dat dit systeem uitgewerkt is, zijn langste tijd heeft gehad, hoeft geen verwijtende conclusie te zijn. Elk systeem, immers, heeft maar een beperkte houdbaarheid. En het idee dat degenen die het traditionele kapitalisme besturen, een gezicht geven, ineens door een lagere moraal worden gedreven, meer dan voorheen hun eigen gewin najagen ten koste van anderen (en in dat licht zo snel mogelijk gestopt moeten worden in hun kwaadaardige bedoelingen), is uiterst onaannemelijk. Er is nota bene veel voor te zeggen om het

omgekeerde te doen: ondanks de vers in het geheugen liggende kredietcrisis het traditionele kapitalisme te feliciteren met het feit dat het twee eeuwen lang een motor is geweest van welvaart en vooruitgang. En zeker in ons deel van de wereld voor een maatschappij heeft gezorgd die ongekend rijk is en nog steeds met man en macht onze persoonlijke vrijheden verdedigt. Maar dat maakt de conclusie niet minder waar of urgent dat datzelfde traditionele kapitalisme door zowel interne omstandigheden (verouderde commandostructuren, afnemende motivatie) als externe omstandigheden (waaronder het klimaatvraagstuk) dringend aan vervanging toe is. Nogmaals: niet omdat het in zichzelf verdorven of amoreel is, meer verdorven of amoreel dan andere systemen of dan het zelf ooit was (integendeel, het doet via al of niet oprecht in het leven geroepen maatregelen en functies als de 'Manager Duurzaamheid' verwoede pogingen zich aan te passen aan de nieuwe tijd, goodwill te creëren), maar omdat er door de digitale dimensie, de onstuimige groei van internet en datastromen, alternatieven zijn die simpelweg beter voor ons werken. Meer bijdragen aan het welzijn van mens en planeet in de 21ste eeuw, met zijn specifieke aandachtsgebieden als klimaat, voedsel, mobiliteit, privacy, biodiversiteit, migratie en terrorisme.

Voor de duidelijkheid...

Internet heeft het traditionele kapitalisme niet aangevallen of moedwillig van zijn kracht beroofd, maar is er gewoonweg voorbijgestoken en heeft een voedingsbodem gecreëerd voor slimmere oplossingen. De kernvraag luidt: wanneer omarmen politiek en bedrijfsleven niet alleen de logistieke en financiële voordelen van online (wat ze gretig doen), maar ook de organisatorische en maatschappelijke voordelen (decentralisatie), die door de huidige generatie business leaders en politici, met machtsverlies als hun ultieme nachtmerrie, als problematisch en bedreigend worden afgeschilderd?

Ofwel, hoe doorbreken we de macht van trage en procedureel dichtgetimmerde ons-kent-ons-structuren in het voordeel van open, ge-

decentraliseerde beslisprocessen? (Waarom wordt het politieke instrument van het referendum, bijvoorbeeld, zo panisch door de elite benaderd? Waarom moet complexiteit zo angstvallig bij de bevolking weg worden gehouden? Enfin, over het referendum en de politieke gevoeligheid ervan komen we later nog uitgebreid te spreken.)

Zelfs een door en door fatsoenlijke en beleefde vernieuwer als journalist en schrijver Rob Wijnberg, medeoprichter van het journalistieke platform De Correspondent, nam tijdens de Amerikaanse lancering van zijn initiatief – puur om aandacht te trekken – zijn toevlucht tot een sneer naar de traditionele (media)wereld, die hij al langer op de korrel heeft gelet op een stuk uit begin 2018, waarin hij het functioneren ervan onbarmhartig fileert. We citeren een paar passages. De eerste over de achterhaalde vakjes in de journalistiek:

'Neem de meest voorkomende nieuwscategorieën, terug te vinden bij zo'n beetje alle traditionele nieuwsmedia: Binnenland, Buitenland, Economie, Politiek. Een indeling die logisch lijkt, objectief zelfs, maar die haast niet verder af kan staan van hoe de hedendaagse wereld functioneert (...) Inmiddels schiet deze indeling volstrekt tekort in het beschrijven van de belangrijkste ontwikkelingen om ons heen. Klimaat, kapitaal, migratie, terrorisme – geen van die zaken houdt zich aan nationale grenzen. Multinationals en financiële markten hebben meer macht dan staten en kiezers. En overheden zijn op hun beurt weer volledig verweven met de "markteconomie". Kortom: het binnenland is het buitenland en vice versa, zoals ook de economie politiek is en andersom.'

De tweede passage over de destructieve werking van polarisatie en de aanmoedigende rol van de media daarin:

'Het behoeft nauwelijks betoog dat de nieuwsmedia de grote katalysator van dit vijanddenken zijn. Wie ook maar een beetje het nieuws volgt, ontkomt niet aan een dagelijkse stroom van nieuwsberichten, journaalitems, opiniestukken, blogs en vlogs die een of ander polariserend frame bekrachtigen. (...) De polarisatie is zo sterk dat het

ieder idee van een gedeelde realiteit naar het rijk der fabelen dreigt te verbannen – en daarmee ieder normaal gesprek over politiek en samenleving onmogelijk dreigt te maken. Terwijl de kosmos om de aarde heen steeds verder uitdijt, krimpt ons politiek-sociale universum zienderogen. Het wordt kleiner en kleiner tot alleen de eigen ideologie nog waarheid is.'

En de derde passage over een inspirerende oplossingsrichting:

*'Een van de beste suggesties tot nu toe werd gedaan door politicoloog Albert Jan Kruijer, in onze podcast De Rudi & Freddie Show. Daar op-
perde Kruijer het idee van een correspondent Echtscheidingen. Want, zo stelde Kruijer, bijna de helft van de huwelijken in westerse samenlevingen eindigt erin. En: het fenomeen verklaart talloze andere maatschappelijke problemen.'*

Natuurlijk haastte Wijnberg zich te zeggen, niet lang na de ontstane boosheid van zijn voormalige collega's bij de 'oude mediamerken', dat niet elke journalist die werkzaam is in de traditionele media zijn of haar publiek bewust verkeerd informeert. Of 's ochtends opstaat met de gedachte: 'Ik ga een dagje polariseren!' Wijnberg weet als ex-hoofdredacteur van nrc.next als geen ander hoeveel talent er bij de klassieke krantenconcerns nog steeds verzameld is. Dat zijn geen kwaadwillenden. Zij doen niets opzettelijk verkeerd. Tegelijkertijd echter toont Wijnberg glashelder aan dat ze op een schip zitten dat de verkeerde kant op vaart. Of in ieder geval: niet de kant op waar ze relevant zijn voor de uitdagingen waar we onszelf als mensheid, wonende op deze planeet, de komende decennia voor geplaatst zien. Wijnberg beschouwt het verzamelde journalistieke talent, dat in de traditionele vakjes blijft opereren, als verspilling.

Met zijn platform De Correspondent en zijn weloverwogen stap om bij een gevestigde naam te vertrekken en zelf, met geestverwanten, iets nieuws te beginnen, is Rob Wijnberg wat ons betreft een boeiend rolmodel. In zekere zin is hij de belichaming van het idee dat je

beter afscheid kunt nemen van overzichtelijke indelingen, schijnzekerheden en soorten sensatie die nergens toe leiden (behalve veel nutteloze stress). Met de oprichting van De Correspondent heeft hij het theaterstuk verlaten, de bij zijn traditionele rol behorende kledij uitgetrokken en is vervolgens 'een zwart gat' in gedoken, onontdekt gebied, waar hij alles zelf (samen met zijn kleine team) opnieuw heeft moeten uitvinden. En waar hij onbeschermd op nieuwe vragen is afgestapt. Zoals: wil een nieuwe generatie betalen voor journalistiek? Kun je jezelf bedruipen door ook, of vooral, veel lange verhalen te publiceren over niet-sexy onderwerpen? Hoe trek je genoeg aandacht wanneer je jezelf niet meer in vijanddenken wilt verliezen? En: hoe bestier je überhaupt een journalistieke organisatie die niet meer uit abonnees maar uit leden bestaat?

Om bij de centrale gedachte van dit boek te blijven: met het starten van De Correspondent heeft Wijnberg de complexiteit, hoera, opgezocht en omarmd!

Is Wijnberg daarmee een zelfkweller? Integendeel. Zijn uiteindelijke 'bonus' is enorm. Maar wel voornamelijk van immateriële aard: in plaats van op een schip te werken dat zijns inziens niet de juiste kant op vaart en dat hij steeds, veelal tevergeefs, probeert bij te sturen, heeft hij zichzelf gepromoveerd tot kapitein. En bepaalt hij voortaan zelf (met een groep ingewijden) de koers. Verder voldoet Wijnberg met De Correspondent aan de 'strengere eis' van Rotmans, die met zijn even prikkelende als drastische uitspraak over 'verandering van tijdperk' in feite allerlei innovaties die zaken slechts sneller, efficiënter dan wel soepeler laten verlopen opzichschuift als banaal, want passend in de bestaande wereld. Terwijl, vindt Rotmans, die 'verandering van tijdperk' niet vraagt om alledaagse versnelingsoperaties en efficiencylagen, maar om cruciale onderdelen van de samenleving, waaronder de journalistiek, een geheel nieuw gezicht te geven, ja misschien, nog een stapje gedurfder, opnieuw uit te vinden of zelfs om te draaien.

Te kantelen.

Cynici zullen zeggen: wat maakt Rob Wijnberg nou zo bijzonder? Volgt hij op zijn beurt niet het traditionele pad van een bij zijn bedrijf teleurgestelde werknemer die vertrekt, zekerheden achter zich verbrandt en met een zeker risico iets nieuws begint, dat zijn oude nest, waar hij gefrustreerd is weggelopen, moet overtreffen? Wat is daar zo vernieuwend aan? Op die dynamiek van frustratie en gebrek aan erkenning is toch ook de economische groeikracht van het traditionele kapitalisme grotendeels gebaseerd? Die kritiek zou inderdaad gerechtvaardigd zijn als Wijnberg simpelweg een concurrerende krant was begonnen, waarvan hij dacht dat die beter bij de doelgroep zou aansluiten dan, in zijn geval, nrc.next. En hij die krant volgens hetzelfde stramien zou produceren en distribueren, hoogstens met zijns inziens betere journalisten en daardoor betere artikelen. Maar Wijnberg deed iets anders. Met De Correspondent wendde hij zich rechtstreeks tot het publiek om met een nieuwe vorm van journalistiek te experimenteren. Waarbij men niet alleen werd uitgenodigd lid te worden en zo het nieuwe platform financieel mogelijk te maken, maar ook werd aangemoedigd de eigen expertise aan het platform bekend te maken om zodoende op specifieke onderwerpen online kennis toe te voegen. Een benadering die je zou kunnen zien als een poging tot dusver ongebruikte expertise naar binnen te halen. En via de zogenaamde 'wisdom of the crowd' onderwerpen met een meer complete, decentrale benadering (iederen kan zijn of haar kennis inbrengen) recht te doen.

Wat valt er te leren van een betekenisvolle innovatie als De Correspondent?

Dat het zelfs voor een innovatief initiatief als De Correspondent verleidelijk is om een strijdhouding aan te nemen. Met een theatraal (negatief) gebaar afstand te nemen van de 'oude wereld'. En zo, boven de dagelijkse nieuwsstroom uit, een noodzakelijke hoeveelheid aandacht op zichzelf te vestigen. En verder? Dat de aftrap van de

Nederlandse crowdfundingcampagne plaatsvond bij de prime time show van BNN VARA, 'De Wereld Draait Door', gaf het startschot van De Correspondent niet alleen momentum, maar toonde ook aan dat de 'oude media' nog steeds enorm kunnen helpen bij het wortel schieten van een initiatief dat naar uiteindelijke kanteling streeft. En verder dat het geen schande is om, zoals Wijnberg, een fiks aantal jaren warm te draaien in de 'oude media' om uiteindelijk de sprong te wagen.

Ook bij de crowdfundingactie in Amerika maakte De Correspondent slim gebruik van de 'oude wereld'. Door op zoek te gaan naar reeds beroemde Amerikanen die als ambassadeurs wilden fungeren voor het journalistieke initiatief, mengde men het 'bottom up'-ideaal (uit eigen, vrije beweging een idealistisch journalistiek platform steunen met je eigen geld) met het ouderwetse 'top down'-model (ambassadeurs, die jij wellicht bewondert of bovengemiddelde respecteert, oefenen indirecte druk uit om lid te worden van De Correspondent).

Les? Maak zo scherp mogelijk onderscheid tussen enerzijds een kritische analyse van het traditionele kapitalisme, dat geen ander doel dient dan de beperkingen en de op handen zijnde neergang van dit systeem aan te tonen, en anderzijds je eigen handelingsperspectief. Misschien is het nodig jarenlang trouw te blijven aan 'de oude wereld', ontstemd tegen de wetten van die 'oude wereld' aan te schuren, zelf te ervaren waar het faalt, alvorens succesvol met een nieuw initiatief te starten.

**Geef je niet over aan negatief achterom kijken.
Dat schaadt je toekomstkansen.**

LEVER KRITIEK DOOR MET BETERE OPLOSSINGEN TE KOMEN

**...of: vergeet de strijd om
het heilige gelijk**

Nog niet zo ontstellend lang geleden, in de jaren zeventig van de vorige eeuw, gold het hebben van discussies zowat als een garantie voor intellectuele groei. Op de toenmalige universiteiten werd veelvuldig, uitgebreid en op allerlei niveaus gediscussieerd. Het waren de hoogtijdagen van 'links' en 'rechts', waarbij de ideeën over wat wel en niet rechtvaardig was radicaal met elkaar botsten. Links vond het rechtvaardig dat kennis, macht en inkomen op een meer gelijke manier over iedereen werd verdeeld. Rechts op zijn beurt vond het rechtvaardig dat je eerst hard moest werken alvorens je aanspraak kon maken op een prettig inkomen, en beschouwde links als een stel veel te goedgehartige naïevelingen, die cadeautjes wilden uitdelen aan de bevolking en daarmee de arbeidsmoraal, en dus ook onze welvaart, op het spel zetten. Beide kampen stonden onverzoenlijk tegenover elkaar. Waarbij opviel dat rechts (veelal werkende burgers) het eigenlijk te druk had om überhaupt te discussiëren, en links (veelal studenten en jongeren) zich dankzij zeeën van tijd juist suf discussieerden over hoe de ideale maatschappij moest worden ingericht. En hoe rechts verslagen diende te worden: met de zachte of de harde hand?

Een van de invloedrijkste en meest tot de verbeelding sprekende ondernemers van deze tijd, Pieter Zwart van Coolblue, zei onlangs in een interview dat hij in zijn bedrijf zo weinig mogelijk discussies wil. Dat hij discussiëren beschouwt als een statisch gevecht tussen 'voor' en 'tegen', dat de neiging heeft eindeloos in rondjes te blijven draaien. Zwart zei in hetzelfde interview dat hij bij Coolblue het liefst alleen nog discussies toestaat over één onderwerp.

Data.

Hij gaf een aantal goede redenen waarom, in zijn ogen, alleen data de moeite waard zijn om van mening over te verschillen. Een van de interessantste punten die hij daarbij naar voren bracht is dat een discussie over data niet afhankelijk is van een vooringenomen mening of de hoeveelheid kennis die je hebt, en daardoor, in zijn ogen, een principiële gelijkwaardiger karakter heeft. Hij zegt letterlijk:

'Het fijne is: omdat iedereen aan tafel over dezelfde data beschikt of zou kunnen beschikken, kan iedereen, in principe, iets zinnigs aan de discussie toevoegen. Van directeur tot stagiair tot receptionist. Laat ik zeggen dat ik zo'n discussie persoonlijk veel waardevoller en effectiever vindt dan de politieke discussies waarbij het louter draait om "voor" of "tegen".'

Juist omdat Zwart geen politicus is, maar ondernemer, en de toekomst geen abstractie voor hem is, maar slagveld waarop hij wil winnen, neemt hij geen blad voor de mond. En durft hij de in zijn ogen grootste zwakte van de bestaande, politieke cultuur aan te wijzen: traagheid. In het nu volgende citaat zegt hij feitelijk: schakel qua tempo een tandje bij, overheid, of uw wetten en regels zullen vanzelf irrelevant worden.

'Vanuit mijn gezichtspunt als ondernemer gaan dingen in de politiek ontzettend langzaam. Als je kijkt naar de snelheid waarmee wij updates uitvoeren in onze software, soms meerdere per dag, is het tempo waarin Den Haag besluiten neemt, wetgeving invoert, haast lachwekkend. Dat duurt vaak jaren. (...) Voor mij is wetgeving ook software. Het geeft sturing aan een land. Als die wetgeving niet meer synchroon loopt met de dagelijkse praktijk, is het wachten op bedrijven die eromheen gaan, er misbruik van gaan maken. Dus is het, volgens mij, een inherent landsbelang om wetgeving accuraat en actueel te houden.'

Terwijl Zwarts bedrijf Coolblue zit te springen om goed opgeleide,

talentvolle programmeurs, constateert hij in diverse interviews met enige afschuw dat scholieren ook in het begin van de 21ste eeuw nog bezig zijn met 'Grieks en Latijn', iets dat in zijn ogen hetzelfde is als je tijd zitten verdoen. Deze antihistorische, anti-ideologische, op het heden gerichte ondernemershouding zou je radicaal pragmatisme kunnen noemen. Op die houding valt in het licht van traditie en noodzakelijke reflectie het nodige af te dingen (waarom het verleden wegschuiven? jezelf actief afsluiten voor oude culturen die ons helpen het heden te begrijpen?), maar de kans dat de politiek eerder zal luisteren naar de innovatieve bedrijven die nieuwe toekomstperspectieven (en nieuwe verdienmodellen) introduceren dan naar burgers, die meestal met kostbare eisenpakketten het podium zoeken, is levensgroot.

Volgens sommigen zijn we al zo ver dat het bedrijfsleven in politiek opzicht de dienst uitmaakt. En is het radicaal pragmatisme, ondanks de ontevredenheid van Zwart, geen vooruitzicht meer, maar realiteit. De meest gehoorde klacht over dit radicaal pragmatisme is dat het de politiek van idealen, verlangens en vergezichten berooft en versmalt tot de reflex 'probleem? oplossing!'. De constatering dat de reflex 'probleem? oplossing!' steeds meer op de voorgrond treedt, en daardoor steeds meer bepalend wordt, is op zich correct. Wie wel eens naar het zogenoemde 'Vragenuurtje' in De Kamer heeft gekeken, kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de Kamerleden dikwijls niet veel meer dan doorgeefluik zijn van klachten die in hun mailbox terecht zijn gekomen. De interessante vraag luidt: verliest de politieke arena er iets mee door louter doorgeefluik van onvrede te zijn? Of is het winst? Is het juist goed dat (vaak tijdrovende) idealen moeten wijken voor acute klachten van burgers, die ergens tegenaan lopen? Zodat problemen binnen een minimale termijn gladgestreken kunnen worden en alles en iedereen kan 'doorgaan' alsof er nooit iets aan de hand was?

Is het, kortom, een doorgeschoten, pragmatische droom wanneer de Tweede Kamer niet veel meer is dan een onbevooroordeelde klankschaal van knelpunten in de samenleving? Of is de door zo'n

klankschaal mogelijk gemaakte voortvarendheid juist iets waar we actief naar moeten streven, zodat problemen snel aan het licht komen en worden opgelost? Wanneer we de gedachte van Pieter Zwart als leidraad nemen – wetgeving als een vorm van zo vaak mogelijk te updaten software – is het inderdaad wenselijk dat partijen met extreme of sterk ideologisch gemotiveerde (en dus vertragende) standpunten verdwijnen of buitenspel worden gezet, ter wille van de reflex 'probleem? oplossing!'.

Bij Forum voor Democratie (FvD) zie je momenteel het meest uitgewerkte model om pragmatisme te bevorderen en vertraging tegen te gaan. Op de 'oude', ideologische partijen plakken zij het negatieve etiket 'partijkartel', waar ze zo snel mogelijk vanaf willen. Om vervolgens – zo is althans hun ideaal – een zakenkabinet te benoemen waar zo veel mogelijk bewezen experts als minister aan de slag zullen gaan. Dat is de beste manier, aldus partijleider Thierry Baudet, om wat hij noemt 'de poppenkast', zijnde de huidige politiek, in de kiem te smoren en er slagvaardige politiek voor terug te krijgen. (Hoe het benoemen van geparachteerde expertministers zich verhoudt tot de democratische beginselen van FvD, is een kwestie apart. In het model van Forum zullen de expertministers allicht gecorrigeerd kunnen worden door volksreferenda.)

Een van de bekendste schrijvers over technologie en maatschappij, de Wit-Rus Jevgeni Morozov, is een fel tegenstander van dit doorgeschoten pragmatisme, zoals Coolblue-oprichter Pieter Zwart en Forum voor Democratie het graag zien. Volgens hem moeten we juist opnieuw leren diepgaand van mening te verschillen over de vraag hoe we als samenleving technologie willen gebruiken inzake democratie, privacy en gezondheid. Discussies daarover kunnen hem niet lang genoeg duren! En helpen ons, volgens hem dan, bij het omgaan met technologische vernieuwingen. Hij pleit dus actief voor 'politisering' (vertraging). Hoe prikkelend en spraakmakend Morozovs boeken en spreekbeurten ook zijn, de vraag is of de digitale technologie niet al zo autonoom voortschrijdt, zo machtig en dominant is, dat

de Wit-Rus een roepende in de woestijn is. En we vertraging als een gepasseerd station moeten beschouwen.

Aart van Veller, thans begin dertig en medeoprichter van het duurzame-energiebedrijf Vandebrom, is de verpersoonlijking van het radicale pragmatisme. Hij heeft elke vorm van politisering achter zich gelaten. En wordt bijna elke minuut van zijn werkdag voortgedreven door het aantrekkelijke idee een bijdrage te leveren aan het oplossen, of in ieder geval afremmen, van het klimaatprobleem. Ooit overwoog hij met hetzelfde doel, na een alarmerend bezoek aan de smeltende Noordpool, om activist te worden. Maar al gauw kwam hij erachter dat de wapens van de activist, en zeker het leveren van kritiek als onderdeel van diens wapenuitrusting, het verschil niet zou maken (of in zijn ogen niet snel genoeg). Het volgende citaat leest als een beginselverklaring van zijn generatie:

'Je kunt honderden bezwaren aantekenen tegen het economisch systeem zoals het nu functioneert, maar daar zal geen enkel bedrijf zijn beleid door aanpassen. Je moet als ondernemer iets in de markt zetten dat in alle opzichten beter is dan de status-quo.'

Net als Pieter Zwart gaat Van Veller meningsverschillen, heel bewust zo lijkt het, zoveel mogelijk uit de weg. Beiden beschouwen het als een vorm van tijdsverspilling. Volgens Van Veller worden vervuilende bedrijven niet zenuwachtig van een pamflet, artikel of aanklacht meer of minder, maar alleen van concurrentie die hun verdienmodel bedreigt. Dus wat te doen? Slim zijn! Bedreigend zijn voor de vervuiler! Wat zijn klanten uiteindelijk vinden, of ze wel of niet doordrongen zijn van de klimaatproblematiek, maakt Van Veller als puntje bij paaltje komt daarom niet uit – als ze maar bij hem klant worden. En de vervuilende concurrent voorbijlopen. Dat is het (keiharde) spel.

'Zorgen dat je het consumenten súpermakkelijk maakt. Zodat ze bij jou klant worden. Alleen zo kun je een branche veranderen. Duurzamer

maken. Door onder aan de streep aan te tonen dat je met een nieuwe manier van ondernemen succesvol bent.'

De uiterste consequentie van dit radicale pragmatisme is dat je bij thuiskomst nooit moeite zult hebben aan een kind uit te leggen wat je die dag gedaan hebt ('zo veel mogelijk mensen laten overstappen op schone energie, zodat de planeet meer kans heeft om te overleven'). En dat je de vraag naar het waarom, die bij kinderen voor in de mond ligt, door je heldere antwoord vrij snel kunt smoren. Lukt je dat niet? Dan is de kans aanzienlijk dat je jezelf onledig houdt met een 'onzinbaan' ofwel, zoals de radicale Amerikaanse antropoloog David Graeber het heeft gedoopt, een 'bullshit job'. Een betrekking waarvan degenen die 'm hebben zelf toegeven dat 'het geen zin heeft'. Uit onderzoek blijkt dat in veel landen twintig tot dertig procent van de beroepsbevolking zo'n 'onzinbaan' heeft. Of je die 'onzinbanen' nu als een overwinning ziet (kennelijk zijn we als samenleving zó rijk dat die 'onzinbanen' te financieren zijn) of als een nederlaag (we betalen annex bloeden voor banen die niets opleveren), vaststaat dat die banen aantonen dat het traditionele kapitalisme inzake efficiency kwetsbaar is geworden. Anderen zullen nog verder gaan en zeggen: het traditionele kapitalisme is reeds een ander woord voor inefficiëntie, of zal dat binnenkort zijn.

Publicist Rutger Bregman opperde onlangs in het VPRO-programma 'Tegenlicht' dat een groot deel van de bestaande, economische elite een zeer goed betaalde 'onzinbaan' heeft. En knoopte daaraan de prikkelende constatering vast dat het tegendeel van een 'onzinbaan', ofwel de banen die je als samenleving op straffe van totale chaos nooit en te nimmer kunt opheffen (leraar, verplegende, politieagent), verbazingwekkend slecht betaalde: 'Degenen die het belangrijkste werk doen, worden het minst gehonoreerd. Hoe gek is dat?'

Terug naar ons centrale thema: complexiteit. Wat jonge, succesvolle ondernemers als Pieter Zwart en Aart van Veller verenigt, is dat ze het fenomeen van de discussie, het 'voor' of 'tegen' zijn, niet meer

als een bron van intellectuele groei beschouwen, maar als het tegendeel daarvan: als een simplistisch model waarin de complexiteit van de werkelijkheid geen of onvoldoende ruimte krijgt. Zwart pleit er expliciet voor je eigen mening volstrekt ondergeschikt te maken aan de mogelijk complexe boodschappen die in de data verborgen zitten. Daarmee verklaart hij het hebben van kritiek in feite tot een volstrekt achterhaalde bezigheid. Want hoe kun je kritiek hebben op data? Wat heeft het voor zin te betwisten dat een bepaald model snelkookpan gisteren drieënzestig keer online besteld is? De enige vorm van kritiek die Zwart aanmoedigt, is het bekritisieren van elkaars interpretatie van die data. Hier verwoordt hij zijn reserve aangaande de huidige debatacultuur nog uiterst diplomatiek:

'Politici, burgers, lobbyisten en actiegroepen gaan voortdurend, en niet zelden op tijdrovende wijze, met elkaar in discussie. Vaak is dat discussie óm de discussie. Ik heb daar mijn vraagtekens bij.'

Misschien wel de meest grondige kritiek op het uiten van kritiek leverde internetpionier en adviseur in digitale zaken, Marleen Stikker, tijdens een aflevering van 'Zomergasten' in 2018. Ze hield een vurig pleidooi om de volgens haar makkelijke weg, het uiten van kritiek, zoveel mogelijk uit de weg te gaan. En je opstandige energie niet te gebruiken voor het luidkeels uiten van onvrede, maar voor het bedenken van alternatieven, geheel in de lijn met de strategie van de jonge ondernemer Aart van Veller. Stikker ging nog een stap verder: het spuien van kritiek heeft bijna altijd het tegenovergestelde effect van wat wordt beoogd. Ze vatte deze gedachte samen in de volgende, kernachtige zin:

'Door kritiek te hebben op een bepaalde werkelijkheid, bevestig je die werkelijkheid.'

ONDERSTEUN DE NIEUWE DEMOCRATIE

**... of: hoe achterhaald het rood
kleuren is van een hokje op het
stembiljet**

Alvorens in te gaan op allerlei gewenste politieke hervormingen en hoe de politieke cultuur te veranderen zodat die beter aansluit op de digitale maatschappij, eerst aandacht voor een ontwikkeling die zelden in de volle schijnwerpers staat. We hebben het hier over de paradoxale ontwikkeling dat burgers steeds vaker goed of hoger opgeleid zijn, maar met hun kennis, in politieke zin, geen kant uit kunnen. Dankzij de doorbraak van digitale technologie zijn we meer dan ooit getraind om te kunnen omgaan met complexiteit. Vanwege de continue beschikbaarheid van internet en de bijbehorende rijkdom aan economische, culturele en puur statistische gegevens krijgen we almaar meer instrumenten aangereikt om realistische, rationele besluiten te nemen. Maar ondertussen benadert het politieke systeem ons nog altijd als primitieve 'pionnen', die eens in de zoveel tijd naar één handeling op één specifieke locatie gedreven worden: het in een stemlokaal rood kleuren van een hokje op een door het systeem verstrekt stembiljet. Het zou wellicht te ver gaan dit ritueel, deze eendaagse volksverhuizing, als een semidictatoriale operatie te beschouwen (we gaan tenslotte vrijwillig naar het stemlokaal, sommigen zelfs met een onmiskenbaar enthousiasme, al is dat een kleine minderheid), maar vaststaat dat deze periodieke vertoning, sommigen zullen zeggen schijnvertoning, geen recht meer doet aan de democratische verlangens van een toenemend aantal burgers. En aan de digitale mogelijkheden die ontstaan zijn.

Bovengenoemde ontwikkeling zet de welig tierende retoriek over 'beter onderwijs' en 'onderwijs als de sleutel tot een gelukkig en

welvarend bestaan' van gevestigde partijen in schril perspectief. Zolang we in een maatschappij leven waarin de democratische stootkracht van burgers grotendeels beperkt blijft tot de incidentele gang naar het stemlokaal en op elke uitbreiding daarvan (bijvoorbeeld via het referendum) ronduit allergisch wordt gereageerd, lijkt de politieke klasse weliswaar ruimhartig lippendienst te bewijzen aan de heilige missies en mooie idealen die rond het thema onderwijs nu eenmaal hangen. Maar zodra we het over de concrete resultaten van dat onderwijs hebben – zelfredzame en wereldwijze burgers – weet diezelfde klasse niet hoe snel ze de (steeds hoger opgeleide) bevolking monddood moet maken.

Deze fundamenteel dubbelhartige opstelling jegens iets wat boven elke twijfel zou moeten zijn – de ongekende potentie en noodzaak van inspirerend, kwalitatief hoogstaand onderwijs – weerspiegelt zich al jaren in de matige, ja, misschien wel schandalig povere beloning van leraren en ander onderwijzend personeel. In hoeverre heeft de gevestigde macht daadwerkelijk de ambitie de gehele bevolking voor te bereiden op de complexiteit van de digitale toekomst? Of is het juist hun bedoeling die complexiteit tegen elke prijs buiten de deur te houden, ook in het onderwijs, vanuit het idee dat wanneer de fase is aangebroken dat uiteenlopende belangen daadwerkelijk botsen – en als het dus écht complex wordt! – de burger zijn of haar hokje allang rood heeft gemaakt en zelf niet meer aan tafel zit? En is deze vraag het uitvloeisel van een donkere complotgedachte of, gewoon, de dagelijkse realiteit waar we met z'n allen naar zitten te kijken? In het laatste geval, het structureel niet serieus nemen van de steeds hoger opgeleide burgers, zou dat wel eens de voornaamste voedingsbodem kunnen zijn van het veel aangehaalde 'onbehagen onder de bevolking', waarvan de journalistiek al jaren in een eindeloze stroom artikelen probeert te achterhalen waar het vandaan komt.

Verdedigers van de parlementaire democratie zullen bij deze gedachtegang ongetwijfeld, en deels terecht, aanvoeren dat het idee van diezelfde parlementaire democratie nu juist precies dit is: de

burgers niet lastig te vallen met de ware complexiteit van cruciale, maatschappelijke beslissingen. En ze bij wijze van surrogaat verkiezingen aan te bieden, waar ze hopelijk in staat worden gesteld een zinnige keuze uit groepen 'professionals' (partijen) te maken die de complexiteit te lijf gaan middels een via partijprogramma's gecommuniceerde verzameling standpunten, die je tezamen een 'ideologie' zou kunnen noemen, zoals liberalisme, socialisme en christendemocratie. (Het is veelzeggend dat al deze ideologieën uit lang voorbije eeuwen stammen. Hoogste tijd nieuwe 'ideologieën' in elkaar te timmeren of, misschien nog veel beter, er afscheid van te nemen?)

Maar hoe realistisch is deze betuttelende opstelling van de politieke klasse? Zeker in een tijd dat iedere burger een apparaatje, de smart-phone, met zich meedraagt waarmee hij of zij sneller toegang heeft tot relevante informatie dan in de jaren tachtig van de vorige eeuw de president van Amerika! Moeten we niet erkennen dat de wortels van de parlementaire democratie, zoals wij die nu kennen, aan het verkrumelen zijn? En dat de tijd gekomen is om degenen die er om valide redenen voor in de bres springen – dit model heeft lange tijd uitstekend gefunctioneerd, klopt... – beleefd maar dringend te wijzen op de vele haarscheurtjes ervan, die binnen afzienbare tijd aanzienlijke scheuren zullen worden?

In dit verband is het veelzeggend, en voor sommigen zelfs alarme-rend, dat de politieke klasse zelfs de kleinste opening naar meer synchroniciteit tussen bevolking en politici, die er met het raadgevend referendum kortgeleden nog was, door de nieuwe regering met een ongelofelijke vaart en doortastendheid (die op andere issues, zoals klimaat, dringend gewenst zou zijn) de nek om is gedraaid. Kennelijk was de uitslag van het Oekraïne-referendum en het referendum over de inlichtingenwet (WIV) de dames en heren politici zó slecht bevallen, dat nota bene het eerste babystapje op weg naar meer inclusieve besluitvorming in de hoogste versnelling moest worden afgebroken.

De Haagse onwil om burgers meer democratische instrumenten te verlenen dan het rood kleuren van een vakje op het stembiljet en de welbekende 'kloof' tussen politici en bevolking die daar het logische gevolg van is, vormt niet het enige haarscheurtje waarmee het parlementaire systeem te kampen heeft. Ook het vertalen van de verkiezingsuitslag, van hoe de burgers uiteindelijk gestemd hebben, van welke kant ze willen dat het opgaat – hetgeen de ultieme viering van de parlementaire democratie zou moeten zijn! – verloopt sinds mensenheugenis uiterst moeizaam en ondoorzichtig. In traditionele termen gevat – 'links' versus 'rechts' – verandert er eigenlijk nooit iets, want de onderlinge verhouding tussen die twee schommelt altijd rond de 'fifty fifty'. De 'boodschap' van de kiezers is dus altijd min of meer hetzelfde. Voor de verdedigers van het parlementaire systeem is deze immobiliteit, deze telkens weer nagenoeg identieke uitslag van verkiezingen, een krachtig argument er ongewijzigd, in de huidige vorm dus, mee door te gaan. Waarbij niet zelden naar het bedrijfsleven wordt verwezen dat niets liever zou willen dan deze herhaling van zetten, deze immobiliteit die door de traditionele denkers als een schitterende verworvenheid, als 'stabiliteit' namelijk, wordt aangeprezen. En omdat het bedrijfsleven niets liever zou willen dan die stabiliteit, en datzelfde bedrijfsleven ons welvaart brengt, staat het voor hen vast dat er niet gemorrelt mag worden aan hoe we onze politici kiezen, aan hoe de machtsvorming op dit moment verloopt.

Als deze redenering over de zegeningen van de bestuurlijke immobiliteit, ook wel 'stabiliteit' genoemd, zou kloppen, komt het erop neer dat kiezers nooit en te nimmer in staat gesteld mogen worden wezenlijke veranderingen af te dwingen, want die wezenlijke verandering zou een bedreiging zijn van die zegenrijke stabiliteit. Gesteld dat de traditionele denkers hier een punt zouden hebben, niet alleen in het verdedigen van het huidige parlementaire systeem als bringer van welvaart en sociale vrede maar ook in het actief tegenhouden van correcties daarop, dan zou dat betekenen dat het verkiezingscircuit een volkomen 'leeg ritueel' is, dat niet in staat is ooit ingrijpende wijzigingen of noodzakelijke versnellingen in gang

te zetten. Dit laatste lijkt een onthutsende constatering. Maar is dat ook werkelijk zo? Hoe onthutsend kan iets zijn dat we dagelijks voor onze ogen zien gebeuren? Wijst de gang van zaken rondom verkiezingen en de grotendeels door de media georkestreerde sfeer in de aanloop ernaartoe er niet ondubbelzinnig op dat hier inderdaad sprake is van een 'leeg ritueel'? Klopt het gewoonweg niet dat politieke partijen onder druk van de stembusgang even 'spelen' dat ze van mening verschillen? Zichzelf langs eenvoudige scheidslijnen kortstondig een profiel verschaffen? Om daarna gewoon weer op de dezelfde voet verder te gaan? En in elke stembusuitslag een legitiemer zien van hun oude denkpatronen?

Nog los van de vraag of die geroemde stabiliteit dus inderdaad zo wenselijk is en de veronderstelde resultaten ervan voor onze welvaart inderdaad zo geweldig (een groeiende groep van laaggeletterden en/of laaggeschoolden zinkt tot onder de armoedegrens), lijkt de kwestie onafwendbaar hoe lang we dat 'lege ritueel' nog als de bekroning van onze democratie zien en ervaren. Hoewel de daling van de opkomstcijfers niet zo drastisch is als ooit voorspeld werd, valt de neerwaartse trend immers niet te ontkennen. Natuurlijk doen traditionele denkers hun best de betekenis van deze neerwaartse trend (soms zakt de opkomst tot onder de 50%) te relativiseren. Zij neigen ernaar het niet op komen dagen bij de stembus hoogstens als een gebrekkig enthousiasme te kwalificeren, niet als een principiële afwijzing. Dus zouden ook de slinkende opkomstpercentages nauwelijks een reden zijn om het parlementaire systeem open te breken, of op zijn minst te hervormen. Aangezien ook de media direct belang hebben bij het huidige stelsel, dat eenvoudige tegenstellingen kunstmatig aanwakkert en nauwelijks de ambitie lijkt te koesteren de complexiteit ongefilterd met het publiek te delen (dat zou ten koste kunnen gaan van bereik en verdien capaciteit, het volk wil 'brood en spelen'), is de nu volgende stelling verre van gewaagd.

De gevestigde machten in politiek, bedrijfsleven en media klampen zich onveranderd vast aan het centralisme ofwel aan de gedachte

de werkelijkheid vanuit één locatie te kunnen sturen, ondanks de nieuwe mogelijkheden en potentieel eindeloze vertakkingen van het internet.

Onze voorspelling? Dit vastklampen aan het centralisme zal een ramkoers blijken te zijn.

Omdat we, zoals eerder gemeld, niet graag blijven haken in de valstrik van het cynisme en daarnaast het uiten van kritiek hebben ontleed als een bevestiging van de bekritiseerde situatie, niet als het op losse schroeven zetten daarvan, gaan we niet mee in het veel geuite ongenoegen dat de gevestigde orde kwade bedoelingen heeft en/of alleen maar puur berekenend de eigen belangen najaagt. En zelfs als dat tot op zekere hoogte wél zo zou zijn, blaast dat een andere, veel belangrijker kwestie niet weg: in hoeverre is dat vasthouden aan centralisme, naast een eventueel kwaadaardig of berekenend verschijnsel, niet ook het resultaat van angst? Van een gebrek aan verbeeldingskracht? Van onvermogen, dus? Moeten burgers en politieke voorhoede zichzelf, kortom, niet bevrijden uit de 'emotionele gijzeling' van de wederzijdse wrok?

Hoe gek is eigenlijk het idee dat niet de gevestigde orde maar burgers zelf de noodzakelijke stappen gaan zetten naar vernieuwing van de democratie? Natuurlijk zal de eerste gedachte zijn dat dit de taak is van de bestaande machthebbers, die geacht worden een paar stappen verder te kijken. Immers, 'regeren is vooruitzien'? Anderzijds: hoe logisch is het dat mensen die lid worden van een partij, bewust een carrière nastreven in het partijpolitieke systeem en daarbinnen hun invloed zo snel mogelijk willen uitbreiden, de aanjagers zijn van democratische vernieuwing? Van het betrekken van buitenstaanders bij het besluitvormingsproces, of in ieder geval van meer mensen dan nu het geval is? Hoeveel lui in de geschiedenis hebben het lef gehad hun eigen hele of halve overbodigheid te agenderen? Dat zijn er niet zo veel.

Eén ding staat vast: zolang wij, burgers, de complexiteit uit de weg blijven gaan en alleen maar op commando ons vakje op het stembiljet rood blijven maken en op die manier de illusie kweken dat die simpele actie meteen het begin en het einde is van onze zogenaamde 'democratische plicht', zal er weinig veranderen. En zal de elite zich bekrachtigd voelen in de visie dat één keer in de zoveel tijd van de bevolking vragen om een stem uit te brengen reeds het maximale is dat van ze gevraagd kan worden. Hetgeen hun blijvende legitimatie verschaft dat dikke gordijn (waarachter de complexiteit heerst) voor ons, kiezers, dichtgeschoven te houden, zodat we 'zorgeloos' en 'comfortabel' ons leven kunnen voortzetten. En we genoeg blijven nemen met de centralistische automatismen die ons bestuur kenmerkt, kortom, genoeg blijven nemen met wat volgens ons de ramkoers is.

Hoe kunnen we die ramkoers dan verleggen?

Vanzelfsprekend zijn wij niet de enigen die de democratie als 'leeg ritueel' hebben opgemerkt. En een groeiende wrijving zien tussen enerzijds de technische mogelijkheden om online met kleine of grote groepen mensen te debatteren, aan passende oplossingen te werken, en anderzijds de ideologische achterhoedegevechten die nog al te vaak de hoofdmoot vormen van de officiële politiek. Hoogleraar Bestuurskunde Pieter Tops van de Tilburg University zou je een veteraan kunnen noemen in het denken over het verlevendigen, het actualiseren, weer vitaal maken, van onze democratie. In het essay 'Nieuw publiek werken' constateert Tops, samen met enkele collega's, dat de gedachte dat je in je eentje op weg bent naar de rang of positie die je door hard werken en talent, helemaal eerlijk dus (zonder hulp van buitenaf), bereikt, en dat die rang of positie jou derhalve op 'natuurlijke wijze' toekomt, weliswaar in onze samenleving nog steeds (en gelukkig maar) een belangrijke en leidende gedachte is, maar dat die gedachte – ook wel bekend onder de academische naam 'meritocratie' – tegelijkertijd is doorgeslagen.

Wat hij bedoelt met 'doorgeslagen'?

Dat er zowel bij individuen en bij bedrijven als bij de overheid niet genoeg oog meer lijkt te zijn voor 'samenspel', voor wederzijdse beïnvloeding. Met als symptoom dat waardevolle prestaties te gretig door één persoon of organisatie worden geclaimd en de vaak wezenlijke rol van anderen daarin (direct of anders in de aanloop tot), geheel onterecht, onbelicht blijft. Gevolg? In plaats van het 'samenspel' te herkennen en erkennen als een wezenlijk onderdeel van elke ontwikkeling of prestatie, blijven we steken in claims over wie wat gepresteerd heeft. En hoeveel stijging die prestatie op de maatschappelijke ladder rechtvaardigt, hoeveel extra status en beloning. We doen onszelf daarmee tekort, meent Tops. Want ook in een democratie, een houdbare vorm wel te verstaan, is dat 'samenspel' van wezenlijk belang. En voor 'het gesprek' dat daarbij nodig is, constateert ook Tops, zijn verkiezingen, ofwel het incidenteel uitrollen van het 'lege stemritueel', te mager. Net als wij zoekt deze bestuurskundige de oplossing hiervoor, het opnieuw creëren van 'samenspel', niet meer binnen het parlementaire systeem, maar dicht ook hij zelfstandigen, zzp'ers dus (pardon, zp'ers!), daarbij een prominente rol toe.

'Energiecorporaties, broodfondsen, werkprojecten, zorgvoorzieningen, buurtcommunities, etc. (...) Gemeenschapskracht... (...) Zij produceren belangrijke publieke waarden en zij kloppen aan de deur van de besluitvorming over publieke waarden. Zij zijn de vrucht van een zeer geslaagd maatschappelijk project, namelijk van emancipatie en meritocratisering van de samenleving, de idealen van de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. Waar we vroeger werden geboren voor een dubbeltje, en dat meestal ook bleven, zijn velen van ons nu een kwartje geworden: hoogopgeleide mondige zelfbewuste burgers. Zij willen en claimen handelingsruimte om zelf maatschappelijke waarden van publiek belang te creëren. En zij willen ook waardering voor het feit dat zij coproducten van die publieke waarden zijn.'

Ons inziens volledig terecht pleit Tops ervoor dat de overheid het opzetten en tot bloei brengen van dit type initiatieven actief – financieel, juridisch en infrastructureel – gaat ondersteunen. Zodat er door heel het land waardevolle ‘gesprekspartners’ ontstaan, die niet alleen in een opflakking om de kiezersgunst beloften doen en plannen maken, maar zich permanent bekommeren om zaken als duurzame energie, liefhebbende zorg, sociale veiligheid een duurzaam inkomen. Eigenlijk is de suggestie van Tops, en wij sluiten ons daar van harte bij aan, dat wanneer je alle energie die nu in partijvorming, onderlinge ruzies en politieke conflicten wordt gestopt (en waarvan de media maar al te graag blijven smullen), gaat aanwenden om bovengenoemde initiatieven van de grond te krijgen, er plotseling nieuwe, broodnodige en vertrouwenwekkende zuurstof aan onze democratie zal worden toegevoegd. Want niet alleen zal de politiek met een geruster hart dingen uit handen kunnen geven (en daardoor minder zijn overgeleverd aan de centralistische reflex) in de wetenschap dat organisaties vol burgerkracht capabel genoeg zijn om het over te nemen; omgekeerd zullen minder burgers cynisch langs de zijlijn gaan staan en zich uitgedaagd voelen hun kennis en specialismen naar dergelijke organisaties te brengen. Om op die manier op een geheel eigen, persoonlijke wijze bijdragen te leveren aan wat Tops ‘publieke waarden’ noemt. Daar zal het Bruto Nationaal Geluk zeker niet van omlaagschieten, integendeel – voorspellen wij. Eindelijk zullen wij dan de vruchten plukken van die zo dikwijls bewierookte ‘hoogopgeleide beroepsbevolking’, die we nu, in spreekwoordelijke zin, permanent in een soort politiek kippenhok stoppen. Eindelijk zullen we dan gaan profiteren van hun potentieel, dat nu daags na de verkiezingen wegleekt, op het moment dat alle complexe dossiers na de bijna identieke verkiezingsuitslag weer in de handen van hetzelfde ambtenarenapparaat vallen. Deze analyse leidt wat ons betreft tot de volgende stelling:

Het weer vitaal maken van onze democratie eist decentralisering van de macht en het overgeven van beslissingsbevoegdheid aan corporaties of andere lokale burgerinitiatieven, die veel sneller, kleinschaliger

en efficiënter in staat zijn 'publieke waarden' in bijvoorbeeld zorg, duurzame energie en de openbare ruimte te creëren.

Natuurlijk snappen wij dat deze stelling niet bepaald sexy klinkt (hetgeen onderdeel zal zijn van de stroefheid waarmee dit type hervormingen, hoewel noodzakelijk, tot dusver wordt geagendeerd). En dat cynici onmiddellijk op de kast zullen springen met de vraag waarom kleinschalige burgerorganisaties betere 'publieke waarden' zullen creëren dan, bijvoorbeeld, een gemeente (die weliswaar over een professioneel ambtenarenapparaat en verregaande bevoegdheden beschikt, maar ons inziens ook een soort onderafdeling annex zetbaas van Den Haag blijft). Gelukkig is het antwoord op deze laatste vraag niet zo heel moeilijk. Niet alleen zijn burgers ter plekke beter op de hoogte van lokale gevoelens, kenmerken en eigenaardigheden, waardoor die belangrijke 'publieke waarden' niet langer als uit Den Haag gekopieerde modelletjes grofstoffelijk worden opgelegd aan de bevolking. En niet alleen wordt de directe omgeving – denk, ter gedachtebepaling, aan iets onschuldigs als de inrichting van speelpleinen of het plannen en onderhouden van groenvoorzieningen – daardoor veel herkenbaarder en persoonlijker, met alle positieve gevolgen wat betreft identiteit, ergens thuis horen, van dien. Misschien wel de belangrijkste stap vooruit die bovenstaande stelling dichterbij brengt, is dat wanneer er ondanks alles toch ongenoegen bij burgers zou zijn over wat burgerorganisaties leveren, zij niet bij iemand 'uit het systeem' hoeven aan te kloppen, maar dat op korte afstand en in een vertrouwde omgeving en tegenover mensen 'uit hun eigen midden' kunnen aanklaarten. Waardoor de voedingsbodem onder simplistisch wij-zij-denken grotendeels wegvalt en de complexiteit – zelfs die van het inrichten van een speelplein – tot op het meest (hyper)lokale niveau kan doordringen. En precies daar, waar het tenslotte hoort, kan worden opgelost! (Denk alleen al aan het onvermogen dat de overheid heeft gedemonstreerd tegenover de gevolgen van de gaswinning in Groningen, de gevoelde afstand tussen het regeringscentrum van de beslissers en de frustratie van de lokale slachtoffers, en er is ook

hier maar één conclusie mogelijk: minder centralisme, meer lokale 'intelligentie'.)

Rest nog de kwestie van het referendum.

Het referendum is ons inziens, zeker gezien de groeiende invloed van online, de meest logische uitbreiding van de democratie. Het voedt 'het gesprek' en daarmee 'het samenspel', waarvan we eerder hebben geconstateerd dat het voorwaardelijk is voor een gezonde democratie. Toch zien ook wij dat dit instrument zomaar 'koud' of geïsoleerd ingevoerd, dus zonder voorbereiding, ook schade aan kan richten. Vandaar dat het essentieel is dat referenda van overheidswege vergezeld gaan van massieve online campagnes, waarbij de informatievoorziening over kwesties die binnen afzienbare tijd per referendum ter tafel komen drastisch wordt geïntensiveerd. Campagnes welteverstaan die ontdaan zijn van hun potentieel betuttelende karakter; die de complexiteit van de soms lastige en gevoelige issues (denk aan migratie) niet wegmoffelen, maar juist in de schijnwerpers zetten. Waarbij de burger dan altijd nog kan beslissen tot welk detailniveau hij of zij zich wil laten informeren. Kortom, wil je van het referendum een succesvol democratisch instrument maken, dan zul je daar intellectueel, logistiek en informatietechnisch in moeten investeren. En vervolgens niet moeilijk doen als de opkomst twintig of dertig procent is: beter een gemotiveerde en geïnformeerde keuze van een kleiner deel van de bevolking dan een ongeïnformeerde, emotionele beslissing van een groter deel.

Als je terugkijkt naar hoe referenda in Nederland tot dusver zijn verlopen, valt een meewarig nee schudden niet te vermijden: zó slecht voorbereid vanuit Den Haag en zó nonchalant ingeschat wat betreft de gevolgen van de uitslag (de manier waarop de referendumuitslag over de Europese Grondwet na ruim tien jaar nóg doorwerkt in het chagrijn van het electoraat spreekt boekdelen). De uitspraak van minister Brinkhorst (D66) in 2005 dat als de bevolking tegen de Europese Grondwet zou stemmen 'het licht uit zou gaan',

is tekenend voor het beschamende niveau waarop het referendum door de elite is behandeld. Die uitspraak was puur angst zaaien. Paniekvoetbal. Omdat er aangaande Europa destijds van een 'gesprek', laat staan van 'samenspel' tussen elite en bevolking, geen sprake was, werd de regering plots onzeker en kwam de botte bij ineens tevoorschijn.

Het spreekt vanzelf dat ook goed voorbereide referenda, zoals door ons voorgesteld, in theorie onverwachte en voor de elite onwelgevallige uitlagen kunnen opleveren. En dat referenda vertragend en saboterend kunnen werken bij plannen die al klaarliggen en door het ambtenarenapparaat vrijwel unaniem als wenselijk en/of noodzakelijk worden beoordeeld. Maar is dat uiteindelijk een reden om het referendum buiten de deur te houden? Natuurlijk niet. Bij een hoogopgeleide online samenleving moet niet de angst voor verkeerde besluiten de boventoon voeren, maar het vertrouwen dat er altijd nieuwe leercurven op wacht staan. En dat het ontwijken van die leercurven, het tegenhouden van 'het gesprek' en het bijbehorende 'samenspel', vele malen schadelijker is dan een incidentele vertraging of obstructie.

Tot slot nog een gedachte over hoe je te gedragen bij en je te verhouden tot dat toch wel vreemde circus van verkiezingen, dat om de zoveel tijd, als een voorspelbare stormwind, over ons heen trekt.

Als we de gedachte van Marleen Stikker uit het vorige hoofdstuk even vasthouden, is het uitbrengen van een proteststem, kortom het rood maken van een hokje dat toebehoort aan een antisysteempartij, een volstrekt zinloze daad. Of sterker nog: een daad die het door jou verafschuwde systeem zal versterken.

Dus?

Het taboe van niet stemmen zou wat ons betreft opgeheven moeten worden. Niet stemmen zou allang geen halsmisdad meer dienen

te zijn. De bijdrage die je levert tussen de schaarse momenten van verkiezingen in, bij voorkeur aan lokale organisaties zoals hierboven geschetst, is zelfs oneindig veel belangrijker voor jezelf en de vitaliteit van onze democratie.

Net zomin als betaald werk de enige vorm is om een land in geestelijke en materiële welvaart te laten groeien, is stemmen de enige manier om de democratie te dienen.

WORD PRESIDENT VAN JE EIGEN DATA- REPUBLIC

**... of: hoe decentralisatie jou
een eigen paleis en eigen
machtsmiddelen verschaft**

Als we één ding zullen gaan 'missen' in de nabije toekomst is het de gerieflijkheid onze onvrede op één of meer door en door slechte machthebbers te projecteren en hem of haar of hun (in geval van meervoud) de schuld te geven van onze onbevredigende toestand. Misschien gaan we er weldra achter komen hoeveel voordelen het kan hebben onmachtig te zijn. Of wegens chronisch gebrek aan invloed een vrijbrief te hebben om te klagen over een staatshoofd, regeringsbaas of complete regering. Of, met de immense afstand als alibi, de handdoek in de ring te kunnen werpen en vertwijfeld te roepen: 'Dat is zó ver weg, daar kan ik niets aan doen!'

Onmacht. Klagen. Je handen in onschuld wassen.

Misschien duurt het nog maar even voor we daar, terugkijkend, van zeggen: 'Mmmmm. Dat was best lekker!' Het aangename gevoel zelf niet of nauwelijks verantwoordelijkheden te hebben en wel in alle toonaarden anderen, of 'het systeem', te mogen vervloeken of aanklagen, is een luxe die het traditionele kapitalisme in zijn hoogtijdagen aan een selecte groep burgers heeft kunnen geven, maar die tamelijk willekeurig uitgedeelde gift staat nu onder grote druk. Immers, de toenemende mogelijkheden om via technologie en digitale netwerken rechtreeks invloed uit te oefenen op je bestaan (welke partner kies ik? bij welk bedrijf ga ik werken? hoe regel ik mijn mobiliteit? waar logeer ik vannacht? waar vandaan betrek ik mijn energie?), zullen allemaal in dat kleine apparaatje, de smartphone, terechtkomen, en daarmee op je eigen bordje. Of je het nu leuk

vindt of niet: de ruimte om puur consument te zijn, passief te gebruiken wat elders onder eerlijke (of veel minder eerlijke) omstandigheden is geproduceerd of afgewerkt, zal inkrimpen.

Wat voor zin heeft het nog om tegen een bepaalde handelspolitiek te demonstreren als je, bijvoorbeeld, via een fairtrade-netwerk zelf kan bijdragen aan een eerlijker relatie tussen maker en koper? Wat heeft het voor zin te hoop te lopen tegen het zwakke klimaatbeleid van een regering, als je zelf de keuze kunt maken om zoveel mogelijk klimaatneutraal door het leven te gaan? Wat heeft het voor zin tegen een bepaalde onderwijspolitiek te ageren, als je jezelf bij voldoende motivatie bijna onbeperkt toegang kunt verschaffen tot nieuwe kennis? Het gaat er ons niet om te poneren dat openlijk protest tegen misstanden passé zou zijn, maar dat we in een wereld leven waarin de beslissende invloed rond dit soort politieke en ethische kwesties niet meer indirect verloopt, via regeringen of gereputeerde instanties, maar direct! Via jezelf. En er is maar één (onstuitbare) ontwikkeling die ervoor zorgt dat jouw directe invloed, in zekere zin jouw macht, zich de komende jaren aanmerkelijk zal uitbreiden.

De-cen-tra-li-sa-tie.

Er zijn al bibliotheken volgeschreven over de zogenaamde 'deeleconomie' en de aanstaande machtsverschuiving van het centrum naar de periferie, maar dat zijn meestal nogal ontoegankelijke en daardoor weinig aansprekende betogen op macroniveau. Onze insteek: wat betekent die decentralisatie voor jou als individu? Wordt het een humeurige exercitie waarbij je via je smartphone allerlei kwesties op je af ziet komen waar je helemaal niet op zit te wachten? En die je het liefst weer zou terugkaatsen naar de instanties die er nu nog over (zeggen te) gaan? Met andere woorden: ben je in zekere zin nog 'ouderwets' en raak je van slag van de naderende complexiteit? Van de nieuwe macht die jouw kant op komt? Of verwelkom je, integendeel, de mogelijkheden om voortaan zelf te kunnen bepalen

aan welke werk-, voedsel, hobby-, verzekerings- en betaalnetwerken je deelneemt? En kun je niet wachten je eigen leven verder vorm te geven op een manier die bij jou past? Met welke van deze twee persoonsprofielen je jezelf ook het meest verwant voelt, vaststaat dat de mogelijkheden om zelf eenvoudig netwerken te vormen (of je er via enkele clicks bij eentje aan te sluiten) in de komende jaren zullen toenemen. En dat nieuwe generaties, die het pre-internettijdperk alleen nog uit overlevering kennen, zich meer vanzelfsprekend dan oudere generaties op deze nieuwe mogelijkheden zullen storten. Dankzij de decentraal georganiseerde blockchaintechnologie zullen deze digitale netwerken naar verwachting snel aan veiligheid en betrouwbaarheid winnen.

Met een dergelijke netwerktoekomst in het vooruitzicht zullen meer en meer (kritische) vragen die jij aan de wereld wilt stellen linea recta door diezelfde wereld aan jou worden geretourneerd met de vraag: 'Als jij dit of dat zo belangrijk vindt, of je wilt zus of zo graag veranderen, waarom sluit je jezelf dan niet aan bij netwerk X, Y of Z, dat handelt in overeenkomst met jouw mening?'

Wanneer precies deze netwerktoekomst op volle kracht zal zijn ontkiemd en tot hoe ver de invloed van die netwerken zal reiken, is op dit moment nog niet exact te zeggen. Maar zeker is wel dat de gevestigde instituties – waar we via de massamedia nu nog vaak onze blik op gericht hebben staan en waar we op wachten om te kijken met welk soort beleid, en welk soort beslissingen, zij de werkelijkheid sturen – aan invloed zullen inboeten. Nogmaals: niet omdat die gevestigde instituties hun werk per se ondermaats doen. Of omdat ze als structureel onbetrouwbaar worden gezien. Maar simpelweg omdat 'kennis' en 'wijsheid' voortaan netwerkgewijs georganiseerd kunnen worden, waardoor dergelijke instituties en hun vaak trage, ondoorzichtige procedures gedoemd zijn in antieke meubelstukken te veranderen in de 'snel stromende rivier' van de netwerksamenleving.

Het is voer voor politiek debat om de rol van de overheid in de ont-kiemende netwerksamenleving te (her)definiëren. Onze suggestie zou zijn dat de overheid zich meer op haar faciliterende taken gaat concentreren en minder op haar moralistische taken. Laat de overheid niet, zoals we nu vaak zien, een kinderachtige klaagfabriek worden aangaande nepnieuws en sociale media, waarbij internet wordt voorgespiegeld als een soort kwaadaardig virus dat bestreden en ingeperkt moet worden. Nee, laat de overheid zich juist bekommeren om het verbeteren van de kwaliteit van datzelfde internet, bijvoorbeeld via degelijke privacyrechten, veiliger opslag van gegevens, het makkelijker uitwisselen van informatie via hervorming van het auteurs- en merkenrecht, alsmede het optuigen van een goed functionerende e-democratie.

Een van de meest intrigerende beloften van de netwerksamenleving is dat de 'zwarte gaten' in het maatschappelijk verkeer – denk aan banken, centrale banken, verzekeringmaatschappijen, kredietbeoordelaars, pensioenfondsen, planbureaus, zorgkantoren, socialmedia-reuzen, uitkeringsfabrieken, nou ja, zeg maar alles wat in afgelegen of beveiligde burchten dan wel hoge gebouwen achter plexiglas haar eigen, goddelijke gang gaat – op den duur overbodig zullen worden. Vervangen door volkomen verifieerbare netwerken die in alle openbaarheid en naar het zich laat aanzien volgens bepaalde, openlijk beleden principes of kernwaarden zullen functioneren; kernwaarden die ideëel van aard zijn, daarmee de 'kleur' of het 'karakter' van het netwerk definiërend. Idealen waar mensen zich vervolgens wel of niet door aangesproken zullen voelen, hetgeen ze via een paar clicks kenbaar zullen maken (door zich wel of niet bij bepaalde netwerken aan te sluiten).

In diezelfde netwerksamenleving zal het onderscheid tussen wat we nu nog 'haves' en 'have nots' noemen drastisch gaan afnemen, zo luidt onze voorspelling. Waar we nu nog kunstmatig gebonden zijn aan de economische en staatkundige 'ruggengraat' van bedrijfsleven en overheid, zullen er netwerken gaan ontstaan waar gedeeld eige-

naarschap de normaalste zaak van de wereld is. Over een x-aantal jaar zul je, bijvoorbeeld, jouw auto 'delen' in een bepaald auto-netwerk. Behalve dat je geld van dat netwerk krijgt toegeschoven voor de uren of dagdelen dat anderen uit het netwerk jouw auto gebruiken, voorzien wij dat je in een model van gedeeld eigenaarschap niet alleen wat hapjes geld krijgt voor die zojuist genoemde, incidentele uitleenmomenten, maar ook voor het meer principiële gegeven dat je jouw auto ter beschikking stelt aan dat specifieke netwerk en zodoende als 'gedeeld eigenaar' van het gehele netwerk een klein percentage van de totale winst opstrijkt. Dit model van 'gedeeld eigenaarschap' zet de deur open naar een inkomen dat niet meer uit één of twee bronnen bestaat, maar uit misschien wel tientallen. Want wat je met je auto doet, kun je ook met je fiets, je woning, je tuingeredschap, je stofzuiger, je parkeerplek en heel veel andere dingen doen.

Om niet één of twee inkomstenbronnen te hebben, maar twintig of dertig, lijkt nu nog onwenselijk of op z'n minst ingewikkeld. Maar straks, dankzij blockchain, met nog verfijndere en meer betrouwbare financiële software, zal dat geen extra hoofdbrekens kosten. En zal je verdien capaciteit veel breder worden, dat wil zeggen: je zult niet alleen meer voor je hoofdberoep een bepaald (maand)bedrag ontvangen, maar daarnaast ook voor allerlei andere, kortstondige, meer incidentele activiteiten (micro)betalingen opstrijken.

Van een in loketten dan wel afdelingen verdeelde wereld waarin je 'bent wat je beroep is' zullen we gaan naar een meer vloeibare wereld waarin 'je bent wat je doet', inclusief de dingen die zich buiten je loondienstverband of je kernkwaliteiten afspelen. Met andere woorden: wat we rationeel allang weten maar organisatorisch nog niet opgelost hebben – dat niet alleen jouw beroepsmatige activiteiten een waarde hebben, maar ook jouw sociale bijdragen – zal zich binnen afzienbare tijd (hoera!) daadwerkelijk vertalen in je inkomstenstromen. De haarvaten van het financiële systeem zullen zich vertakken naar het allerkleinste niveau en daardoor, meer dan

hiervoor, weerspiegelen wat er daadwerkelijk geleverd is, in plaats van beloofd of voorspeld.

Waarom wij reikhalzend uitzien naar deze financiële finetuning? Omdat het een jarenlange scheefgroei inzake betaald en onbetaald werk kan rechtzetten ('een invalide uit je buurt wekelijks naar de bridgeclub brengen kan ineens, naar reële waarde, betaald worden') en het bouwen van ideële netwerken wordt daarmee een stuk eenvoudiger. In theorie zou je in die financieel finegetunede wereld van het vervoer van invaliden, als je daar plezier in hebt, je hoofdbezigheid kunnen maken. En er een fatsoenlijk inkomen mee verdienen.

Als dat geen vooruitgang is!

Is het dan alleen maar 'hosanna!', die decentralisatie? Ja. Wat ons betreft wel. Maar dat betekent niet dat je de vruchten er automatisch van gaat plukken. Er is een manier om de pret voor jezelf te bederven. Jezelf buitenspel te zetten. Jezelf de kans te ontnemen voortaan naar waarde te worden geschat en daarvoor fatsoenlijk te worden betaald.

Hoe je het kunt verknallen? Door je eigen data – we noemen het vanaf nu je 'persoonlijke datakapitaal' – aan een onbekende, derde partij weg te geven. Anders gezegd: door data over wie je bent, waar je bent en wat je doet te overhandigen aan een bedrijf of instelling waar je geen gezicht bij hebt, waar je niemand kent en waarbij je, desgevraagd, het antwoord moet schuldig blijven of er engelen dan wel boeven aan het roer ervan staan, beroof je jezelf van misschien wel je belangrijkste bezit. Een bezit dat nu misschien nog niet in cash is uit te drukken, maar weldra een substantieel onderdeel zal zijn van je portemonnee.

Advies? Ga vanaf heden zelfbewust met je persoonlijke datakapitaal om! Word president van je eigen datarepubliek!

Er zijn grofweg twee scenario's denkbaar, die uiteindelijk resulteren in het eigenaarschap (presidentschap) van je eigen datakapitaal. Het eerste scenario is een 'actief' scenario, waarbij je besluit het gratis weggeven van je datakapitaal richting platforms als Twitter, Facebook, Instagram en andere, grootschalige, kapitalistische netwerken actief stop te zetten. Om vervolgens dezelfde activiteiten te gaan ontplooiën op minder grote en minder bekende platforms, die veel striktere privacyregels te bieden hebben of, dat kan natuurlijk ook, helemaal te stoppen met sociale media. In dat laatste geval weet je nagenoeg zeker dat er geen partijen zullen zijn die over jouw rug grof geld verdienen (een prettig gevoel), maar zul je wat betreft de reikwijdte van je digitale impact – noem het 'je zichtbaarheid' – moeten accepteren dat je daarop aanzienlijk inlevert (wellicht een minder prettig gevoel). Tot zover het 'actieve' scenario.

Er is echter ook een 'passief' scenario. Hoe ver dat scenario in tijd nog van ons verwijderd is, is voer voor speculatie. Maar dat er op een gegeven moment netwerken zullen ontstaan die zich uit zichzelf bij jou gaan melden omdat ze geïnteresseerd zijn in jouw data, staat vast. Laten we even bij het voorbeeld blijven van het auto delen. Het is een kwestie van tijd voor een autodeelnetwerk jou een vergoeding gaat geven om de data van jouw rij- en rusttijden te kunnen inzien. Want aan de hand van die data kunnen ze bepalen in hoeverre jouw auto voor hun netwerk interessant zou kunnen zijn, op meer en minder essentiële tijden inzetbaar is. Hetzelfde geldt natuurlijk voor werkgerelateerde data. Hoeveel netwerken zijn er binnen afzienbare tijd niet geïnteresseerd om te weten welke al of niet waardevolle bijdragen jij hebt geleverd aan ontwikkeltrajecten of de totstandkoming van concrete producten? En zijn bereid jou te betalen om permanent te mogen meekijken met wat voor werk jij aflevert?

Deze eenvoudige voorbeelden laten glashelder zien dat het in de nabije toekomst essentieel is zelf eigenaar te zijn van je datakapitaal. Is dat niet het geval? En liggen de gegevens bij een derde partij? Dan gaan andere partijen, die zich in het geheel niet bekom-

meren om jou of jouw welzijn, er met het geld vandoor. En gaan diezelfde partijen de regie voeren.

Hoe komt het dat dit onderwerp, dat om de hoek ligt, nog zo weinig wordt geagendeerd? Of in ieder geval bij de overgrote meerderheid nog niet op het netvlies staat? Omdat de gevestigde machten bij overheid en bedrijfsleven er belang bij hebben jouw datakapitaal in hun bunkers of gekoelde ruimtes in eigen hand te houden, niet alleen in materieel opzicht (zelf de opbrengsten van jouw datakapitaal opstrijken), maar ook in immaterieel opzicht (bepalen welke producten jij aangeboden krijgt). En ook hier geldt: de gevestigde machten hebben voldoende geld in kas om advertentiecampaagnes en lobbyisten in te schakelen, die bij hoog en laag zullen volhouden dat ze het beste met je voor hebben. En 'in jouw belang' op moment X een stofzuiger, deodorant, boek of sierplant aanbieden, omdat uit jouw persoonlijke data is gebleken dat je daar op dat specifieke moment behoefte aan hebt.

Net zoals een selecte groep Tesla-rijders al anticipeert op een aanstormende realiteit van elektrisch vervoer is er een kleine voorhoede van 'nerds' of 'digitale whizzkids' die met frisse vastberadenheid al over hun eigen datakapitaal waken. Helaas geldt voor de grote meerderheid niet alleen dat ze de wrijving tussen de belangen van bedrijfsleven en overheid enerzijds en zichzelf anderzijds (nog) maar matig in de smiezen hebben. Ook leeft bij hen de gedachte dat zij als persoon 'niet interessant' zijn, dat hun datakapitaal derhalve weinig of niets waard is, waardoor ze zich gedachteloos overgeven aan de willekeur van de bestaande machten.

Toch zou het eenzijdig zijn de techreuzen louter als boosdoeners of kwaadaardig af te schilderen.

Voorbeeld. Juist omdat het digitaal bewustzijn onder het personeel van Google enorm hoog is en medewerkers zich bewust zijn van de wereldwijde invloed van het bedrijf en van hun eigen netwerkmacht

de koers van Google te beïnvloeden, zijn er succesvolle acties geweest waarbij medewerkers, bijvoorbeeld, hebben afgedwongen dat Google stopt met de ontwikkeling van bepaalde vormen van kunstmatige intelligentie, die mogelijk voor militaire doeleinden gebruikt zouden kunnen worden, met catastrofale gevolgen. Het is niet denkbeeldig dat de techreuzen, die naar buiten toe nu nog vaak één front vormen, binnen afzienbare tijd geplaagd zullen worden door interne meningsverschillen, waarbij ontevreden medewerkers zullen weglopen en nieuwe bedrijven gaan beginnen. (Graag!)

Ook in dit geval zou decentralisatie een zegen zijn.

OMARM DE ROBOTISERING

**... of: de nog onbekende
kunst niet weg te kruipen
voor nieuwe vrijheid**

Het woord 'nostalgisch' was ooit een neutrale omschrijving van iemand wiens gedachten telkens naar vroeger tijden afdreven in de veronderstelling, of slechts de hoop, dat het toen beter was. Dergelijke nostalgie nodigde anderen meestal uit tot een schouderklopje, een zekere meewarigheid. Zo'n nostalgisch persoon werd benaderd als een wat verdwaalde goedzak. Maar dat is behoorlijk veranderd. Sinds Donald Trump met zijn verkiezingslogan 'Make America great again' het verlangen onder kiezers aanboorde om zijn land het verloren prestige – wat dat dan ook was – weer terug te geven, heeft het woord 'nostalgie' een verwijtende toon en bittere nasmaak gekregen. Iemand die nu als 'nostalgisch' wordt getypeerd (zoals Trump), heeft bijna een beschuldiging aan zijn of haar broek hangen, namelijk: dat hij of zij het verleden willens en wetens mooier maakt en het vervolgens vereert of actief ten voorbeeld stelt, terwijl het in die gepresenteerde, zonnige vorm 'nooit heeft bestaan'. De nostalgicus is van een sentimentele hulpbehoevende veranderd in een kwaadwillende manipulator. Hij of zij verkoopt een illusie, een onmogelijke (en wellicht ook schadelijke) tijdreis de verkeerde kant op.

Want, zeggen de vooruitgangsdenkers, het is toch niet het verleden waar we ons op voor moeten bereiden, maar de toekomst? Klimaat, vervuilde zeeën, vergrijzing, armoede, migratie, biodiversiteit, opkomend nationalisme – al die vraagstukken kloppen aan de deur. Hoe gek moet je zijn om voor dergelijke problemen de nieuwste technologieën niet onmiddellijk te willen inzetten, maar in plaats daarvan een beetje achterom te gaan zitten kijken? Bovendien... hoe leuk en waardevol zou het zijn om daadwerkelijk veertig jaar terug in de tijd te worden geworpen? Geen internet te

hebben? En overdag, met slechts een testbeeld op de belangrijkste tv-zenders, te moeten wachten op de eerste uitzending? Onze vinger in een draaischijf te moeten stoppen alvorens een telefoontje te kunnen plegen? Zouden we ons, veertig jaar teruggeworpen in de tijd, niet kapot vervelen? En onze nagels afbijten van ongeduld? Kortom, is nostalgie niet een verwerpelijke eigenschap, die ons een zoete droom voorschotelt die in werkelijkheid een nachtmerrie is? En ons ook nog eens hindert bij het creëren van een veelbelovende toekomst voor onze kinderen? En daarbij, of we blij of ongelukkig worden van zo'n tijdreis naar het verleden valt niet te voorspellen. Al is één ding zonneklaar: vergeleken met nu zou er een veel geringere hoeveelheid keuzes zijn. Het hangt van ons karakter af of we die drastische teruggang in keuzemogelijkheden zouden verwelkomen of verafschuwen, kortom, of we snel terug zouden willen naar nu of juist nooit meer. De kernvraag is dan deze...

Hoe bevrijdend dan wel benauwend is het hebben van minder keuzes, het inperken van complexiteit?

Aanbeland bij de dageraad van een tijdperk waarin voorwerpen elkaar via sensoren kunnen 'zien', apparaten (zoals auto's) daardoor zichzelf gaan besturen en allerhande slimme robots taken gaan uitvoeren waar nu nog menskracht voor nodig is, zal de verleiding jezelf over te geven aan nostalgie alleen maar toenemen. Je kunt wachten op het moment dat de voorbijge wereld waarin de overgrote meerderheid nog 'aan de bak moest', lichamelijke arbeid diende te verrichten voor een loon, als een zegenrijke en overzichtelijke toestand geïdealiseerd zal gaan worden. Hoeveel avontuurlijker is het niet zelf een auto in de hand te hebben, met de juiste stuuracties jouw vehikel door de drukke avondspits te loodsen, dan hangend in een luxe fauteuil de auto het werk te laten doen? En alleen nog maar in en uit te hoeven stappen, waarschijnlijk ook nog door deuren die zich automatisch, of anders door een geringe aanraking van een toets of knop, voor je openen?

Hoe word je nog een held als robots zo'n beetje al het werk al voor je opknappen?

Je hoeft maar met je ogen te knippen om te bedenken dat er binnen afzienbare tijd nostalgische pretparken zullen ontstaan waar je het leven in de vorige eeuw – met al zijn herhaalarbeid en lange wachttijden – kunt ondergaan. Zulke pretparken zullen adverteren met de charme van de eenvoud, het genoegen en de rust van de beperkte keuze. Ze zullen bereikbaar proberen te maken wat buiten de pretparken niet meer bereikbaar is: een isolement dat in de moderne netwerksamenleving niet langer bestaat, zelfs niet als je naar de Noordpool of het puntje van Alaska reist.

Tussentijdse conclusie? Met de aanstaande ontwikkelingen van razend-snel 5G-internet in zicht, het overbodig worden van veel lichamelijke arbeid en het oprukken van intelligente systemen die buiten ons om 'de ideale beslissing' voor ons uitrekenen, is nostalgisch zijn een begrijpelijke reactie, een verleidelijke emotie om in terug te kruipen. Maar het zal op zijn best een gemakkelijke vorm van rouwverwerking zijn.

De werkelijke uitdaging is natuurlijk je draai te vinden in de superverbonden samenleving die eraan komt! In een wereld waar robots straks misschien nog niet de dienst uitmaken, maar ons sowieso talloze, dagelijkse klusjes uit handen gaan nemen. Hoe ga je daarmee om? Waar haal je jouw geluk nog uit als (bijna) alles voor je gedaan wordt en al voor je beslist is?

Laten we één fout alvast proberen te voorkomen en dat is de aanname dat robotisering per definitie een verbetering voor ons, mensen, is; een feest dat beter vandaag dan morgen kan beginnen. Zoals niemand ooit om het internet heeft gevraagd, is er ook niemand die eist dat zijn of haar bestaan zoveel mogelijk gerobotiseerd wordt: de reden dat robots een dominante plek gaan innemen, is niet dat we op een euforische manier denken er gelukkig van te worden (daar hebben we nog geen idee van), maar dat het

een abstracte belofte vooruitstuurt van gemak en efficiency, van minder kopzorgen. Zaken waar we ons tot dusver voor moesten inspannen, of die we zorgvuldig moesten plannen (stofzuigen, grasmaaien, het bedrijven van de liefde, om er maar een paar te noemen), kunnen straks 'vanzelf', vrijwel zonder inspanning, door of met robots worden gedaan.

Robotisering komt derhalve onafwendbaar, met nog onbekende gevolgen, op ons af, maar zeker is al wel: het spaart ons denk- en spierkracht uit, en scheidt zodoende nieuwe vrijheid.

Logische vervolgvraag: waar gaan we die door robots ontstane extra reserves denk- en spierkracht aan besteden?

Opnieuw, en voor de laatste keer, komen we terug op het centrale thema van dit geschrift: complexiteit. Wie in de gerobotiseerde toekomst te traag of te halfslachtig keuzes maakt, dat wil zeggen niet streng genoeg bepaalt in welk debat of rond welk onderwerp hij of zij een rol wil spelen, expert wil zijn, complexiteit wil aanvaarden, zal zich al gauw geen raad weten met die veel bedreigender hanteerbare complexiteit van de nieuwe (extra) vrijheid. En daardoor vatbaar zijn voor de simpele uitweg van de nostalgie of, dat kan ook, zich volledig door de diensten van robots laten 'overwoekeren', waarna een vegetatief leven zonder doel, uitdaging of emotionele disbalans om de hoek ligt.

Het behoeft geen betoog dat zp'ers, die al gewend zijn voortdurend eigen keuzes te maken en zelfsturend op te treden, de beste papieren hebben om hun weg te vinden in de weldra meer en meer gerobotiseerde samenleving. Zij zijn al enigszins gelouterd in het formuleren van persoonlijke en professionele missies om vervolgens eigenhandig te bepalen welk werkritme, welke leefstijl en welke beslissingen daarbij horen. Het is een extra argument juist deze mensen niet als paria te behandelen, als verstoorders van het systeem, maar juist als de rolmodellen van de toekomst.

Hoe de economie onder invloed van robotisering precies zal veranderen, is nog onduidelijk. Maar zeker lijkt wel dat immateriële doelstellingen (zingeving, je prettig voelen, lol maken) verhoudingsgewijs belangrijker zullen worden ten opzichte van materiële doelstellingen (geld, woning, voedsel), aangezien materie meer en meer gemeengoed zal zijn en de complexiteit van de toegenomen vrijheid (onder meer dus dankzij robots) een enorme vraag zal creëren naar degenen die de 'sleutel' hebben naar levensvervulling, creativiteit en wat je breinfitheid zou kunnen noemen.

Hoewel de hippiecultuur natuurlijk een specifieke periode in de geschiedenis is geweest (de jaren zestig van de vorige eeuw) met een specifieke muziekstijl en bijbehorende kleding, ligt het in de lijn der verwachting dat we, naarmate het traditionele kapitalisme verder uit beeld raakt, een beweging krijgen naar immateriële waarden die parallellen laat zien met het hippietijdperk, dat wil zeggen: waarin het hier en nu, de intermenselijke vrede, het lief-zijn-voor-elkaar, de boventoon gaan voeren.

De suggestie die de titel van dit geschrift – 'Hoera, het wordt ingewikkeld!' – uitdraagt, is dat de nieuwe technologieën, waaronder robots, weliswaar niet per se zaligmakend zijn, maar onder aan de streep wel een geweldige kans scheppen de persoon te worden die je wilt zijn. Meer dan ooit in de geschiedenis word je dankzij technologische vooruitgang in staat gesteld om los van historische, familiale en financiële banden je eigen bestemming te kiezen. Dat is wat ons betreft iets om enthousiast van te worden. En het laatste wat wij met dit boek beogen, is juist de hierboven (lichtelijk gekscherend) beschreven nostalgie een zetje te geven, waardoor oude dogma's over 'hoe het leven hoort te zijn' alleen maar nieuwe zuurstof krijgen. Dat vinden we juist onwenselijk.

Vanwege de ontbrekende verplichting bestaande verbanden en tradities voort te zetten, komt het erop neer dat de diep filosofische vraag 'wie wil ik zijn?' (net zo goed als 'wie wil ik niet zijn?') voor

steeds meer mensen zeer urgent is geworden en niet langer, zoals vroeger, theoretisch van aard: omdat 'werken aan jezelf', wat misschien ooit een beetje eng en therapeutisch klonk, dankzij de talloze verworvenheden van onze technologisch geavanceerde maatschappij nu steeds meer de hoofdbezigheid kan en gaat worden van ons bestaan op deze planeet. De complexiteit die hier onherroepelijk mee verbonden is en door lang niet iedereen juichend wordt binnengehaald – 'wie wil ik dan zijn en hoe word ik dat?' – beschouwen wij als een geschenk, een prachtige opdracht, dus vandaar de titel 'Hoera, het wordt ingewikkeld!'.

In dit geschrift hebben we de krachten en ontwikkelingen beschreven in politiek, bedrijfsleven, technologie en onszelf, die er alles aan doen ons van deze voltooiing of het in de buurt komen daarvan – 'worden wie je wilt zijn' – af te houden. En doen wij handreikingen en suggesties om te dealen met de complexiteit, die bij jouw route naar zelfverwerkelijking onherroepelijk op je pad komt.

In de hoop dat de (technologische) rijkdom die op ons afkomt j uw rijkdom zal worden. En je niet omver zal blazen.

NASCHRIFT

Technologie is het maatschappelijke en economische vliegwiel van de toekomst. Het lijkt wel of er iedere dag nieuwe ontdekkingen worden gedaan, die evenveel impact hebben als ooit de uitvinding van de stoommachine. De gevolgen van al die (nieuwe) algoritmes, datastromen en technologieën zijn enorm. Privacy, werk en werkvormen, onze (globale) woonomgeving, het bestaansrecht van organisaties en ons toekomstig welzijn zijn aan het kantelen. Het wordt nooit meer zoals het was.

Als ondernemer ben ik, naast mijn bedrijfsvoering, iedere dag bezig met alle maatschappelijke en technologische ontwikkelingen om ons heen, probeer ze te begrijpen en vervolgens te voorspellen wat de impact gaat zijn op onze organisatie. Kortom, verandering van je organisatie is bijna een constante. Toen ik samen met compagnon Marielle Sijgers in 2007 met ons nieuwe bedrijf Seats2meet.com begon, bestonden woorden en begrippen als 'coworking', 'de zzp'er', 'sociaal kapitaal' en de 'netwerkorganisatie' nog niet eens. Google was net een paar jaar beursgenoteerd, YouTube bestond amper twee jaar en Ali Baba was een rover. En wij introduceerden het begrip 'sociaal kapitaal', vanuit het niets, als onderdeel van ons businessmodel.

Sociaal kapitaal is bij ons de bereidheid van onze bezoekers om hun kennis te delen met anderen als betaalmiddel voor een werkplek. En dat kennis delen of ontvangen doe je met en van mensen die je niet kent, maar die op dat specifieke moment dus wel relevant voor je zijn. Dit proces faciliteren we tegenwoordig met ons eigen Artificial Intelligence Algoritme, dat we de Serendipity Machine noemen. Een 'machine' waarmee je in real life 'onverwachte, maar relevante

ontmoetingen met onbekenden' kunt ervaren. Zodoende ontstaat er een bijzondere dynamiek op onze fysieke Seats2meet-werk- en vergaderlocaties, waarmee je jezelf kunt verrijken. Via deze kennis en contacten kun je bijvoorbeeld betrokken raken bij nieuwe bedrijven en projecten, bij het schrijven van een boek, bij het starten van een nieuwe school of een milieuvriendelijke cosmeticalijn. Coworking is daarmee geen doel op zich meer, maar een 'enabler', een opstapje naar een hoger doel: waardecreatie 3.0.

Hoe dat werkt? Heel simpel: je boekt gewoon online een werkplek, maar betaalt met een stukje data van jezelf uit je eigen data-wallet, ons Paspoort. Je zegt wie je bent, welke kennis jij te delen hebt en waar je aan werkt deze week. Ons algoritme matcht je dan vervolgens aan relevante mensen, maar ook aan relevante events en artikelen. Het is dan verder aan jou om daarop in te gaan. Dat maakt onze fysieke locaties super relevant om presentaties te houden, events te organiseren of er gewoon 'te zijn'. Aan de verhuur van dit soort commerciële vergader en event ruimtes verdienen we dan ons geld, waarmee het businessmodel weer in evenwicht is: een mooie balans tussen sociaal en monetair kapitaal. Op dezelfde wijze maken we van onze events een bijzondere gebeurtenis, waarbij je dus ook op vergaderingen en evenementen deze onverwachte maar relevante ontmoetingen kunt ervaren. Op metaniveau (dat wil zeggen een niveau dat niet herleidbaar is naar specifieke personen) kunnen we als organisatie zien welke onderwerpen, vragen en thema's er in ons netwerk spelen. En trends daarin opsporen, zodat we twee maanden vooruit events kunnen organiseren samen met ons netwerk, rondom thema's die over circa twee maanden relevant gaan worden. 'Vraag en aanbod' verandert daarmee in 'Aanbod vanuit een latente vraag'.

Bedrijven als Achmea en ASR Bank, maar ook scholen, theaters, bibliotheken en bioscopen omarmen als licentiehouders ons concept, dat ook nog uit de Seats2meet Flagship Stores en een netwerk van kleinere locaties bestaat (inmiddels een slordige tweehonderd verspreid over 28 landen).

Alle boekingsprocessen van zowel werk- als vergaderstoelen zijn volledig gedigitaliseerd, waarbij we veelal met realtime data werken, die aan onze mensen in op maat gesneden 'dashboards' worden aangeboden. Als netwerkorganisatie kun je dan snel schakelen en handelen, waarbij de uitvoerende verantwoordelijkheid helemaal bij de aan ons verbonden mensen zelf ligt. Managen en aansturing zijn daarbij overbodig – mensen sturen zichzelf! Onze organisatie is daarmee bescheiden, omdat veel van de traditionele werkzaamheden verlegd zijn naar ons netwerk: we hebben geen marketing-, sales-, pr- of inkoopafdelingen meer. De toekomst van dit netwerk betekent een nog verdere decentralisatie van onze activiteiten, waarmee gedeeld eigenaarschap om de hoek komt kijken, zoals we al in dit boek beschreven.

Ook het schrijven van dit boek is ontstaan vanuit ons netwerk. Collega-auteur Hans van Willigenburg heb ik leren kennen in de beginfase van Seats2meet.com, waarbij Hans in 2010 een prachtig artikel schreef over Seats2meet en onze netwerkorganisatie raak typeerde als 'de Werkkerk'. We hebben altijd contact gehouden en bespraken op een zeker moment de behoefte om de snelle veranderingen in onze samenleving te duiden, inzichtelijk en toegankelijk te maken. Dit boek is daarvan het resultaat en Hans: het was me een genoegen deze exercitie samen met je te doen. Ook andere netwerkers waren betrokken bij de totstandkoming van dit boek. Hun namen en bijdrages vind je op de website, behorende bij dit boek.

www.hoeraingewikkeld.nl

Ronald van den Hoff

Bronnen en literatuur

Interesse om verder te lezen of om te weten op welke bronnen we ons hebben gebaseerd of laten inspireren?

Kijk op www.hoeraingewikkeld.nl

COLOFON

HOERA, HET WORDT INGEWIKKELD!

Omgaan met de complexiteit van morgen

Is een uitgave van Stichting Society 3.0 in samenwerking met Van Lindonk & De Bres
www.society30.nl

ISBN 978-9-079-67958-4 <

© Ronald van den Hoff & Hans van Willigenburg 2019

Alles uit deze uitgave mag worden gekopieerd, gebruikt en gerecycled worden mits de namen van de auteurs en de titel van het boek vermeld wordt.

Ontwerp: Akimoto

Foto omslag: Maria Averina

Kijk voor meer informatie op www.hoeraingewikkeld.nl

ISBN 978-9-079-67958-4

9 789079 679584 >

www.hoeraingewikkeld.nl

